

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

R. N. Nissen: Bonderepublikken Ditmarsken

Gynther Hansen: Nationalfølelse

J. H. Jensen: Andreas Taysen

Jens Chr. Bendorff: Teltkro ved Draved

Sagt og skrevet

Boganmeldelser

Grænselandsdagbog

SEPTEMBER

9 · 1972

48. ÅRG.

Historisk samfund for Sønderjylland

indbyder medlemmer med husstand til
HISTORISK EKSKURSION
TIL DITMARSKEN

Der kan vælges mellem *lørdag den 9. og søndag den 10. september* – under forudsætning af fornøden tilslutning.

Busserne passerer grænsen ved hhv. Padborg og Sød kl. ca. 8,30 og kører direkte til *Wesselburen*, hvor en interessant barokkirke beses under museumsdirektør, dr. S. Schoubyes vejledning. Næste mål er slagmarken fra år 1500 ved *Hemmingstedt*, der også er centrum for olieudvindingen. Her vil viceskoleinspektør *Chr. Stenz* give en kort redegørelse for felttoget. Vi tager nu til Ditmarskens hovedby, HEIDE, beser Nordeuropas største torv og spiser middag i »*Stadttheater*«. Her holder museumsdirektør, dr. *Nis R. Nissen*, Meldorf, foredrag om »*Bonderepublikken Ditmarsken*«. En oversættelse vil foreligge.

Efter rasten i Heide kører selskabet til *Meldorf* med besøg i *domkirken* (forevisning ved dr. Nissen) og i »*Dithmarscher Landesmuseum*« (ved dr. Schoubye). Der bliver lejlighed til, vel især af interesse for de kvindelige deltagere, at besøge Meldorfs berømte *væverier*. Vi slutter af i Meldorf med et besøg i en *saksergård*, og kaffetørstige kan få lejlighed til en forfriskning i det nærliggende »*Holländerei*«. Vi regner med at kunne passere grænsen for hjemadgående mellem kl. 18–19.

Pris for deltagelse: kr. 46 og for middag kr. 18. Det anbefales stærkt at have tyske penge med til drikkevarer m. v.

Busser afgår fra Gravene, Haderslev, kl. 7.15, fra Åbenrå (pladsen syd for Grand Hotel) kl. 7.45, fra Sønderborg (slottet) kl. 7.30, fra Gråsten kl. 7.45 og fra Tønder (rutebilpladsen) kl. 8.00.

Anmeldelse er nødvendig og bindende.

Højeste deltagerantal pr. dag: 175.

Ekspeditionen, 046 2 46 83, giver alle oplysninger.

Husk pas!

Venlig hilsen

Styrelsen.

Sydslesvigske farvebilleder

Grænseforeningen efterlyser lysbilledserier fra Sydslesvig til brug i oplysningsarbejdet. Der spørges ofte efter lysbilledserier til foredrag eller skolebrug, men Grænseforeningen råder kun over et ret ufuldstændigt og efterhånden forældet materiale. Skulle der hos læsere af Sønderjysk Må-

nedsskrift findes lysbilleder eller kortfilm, De ikke har brug for længere, eller mener at kunne undvære, vil Grænseforeningen gerne høre fra Dem.

GRÆNSEFORENINGEN

Peder Skramsgade 5

1054 København K

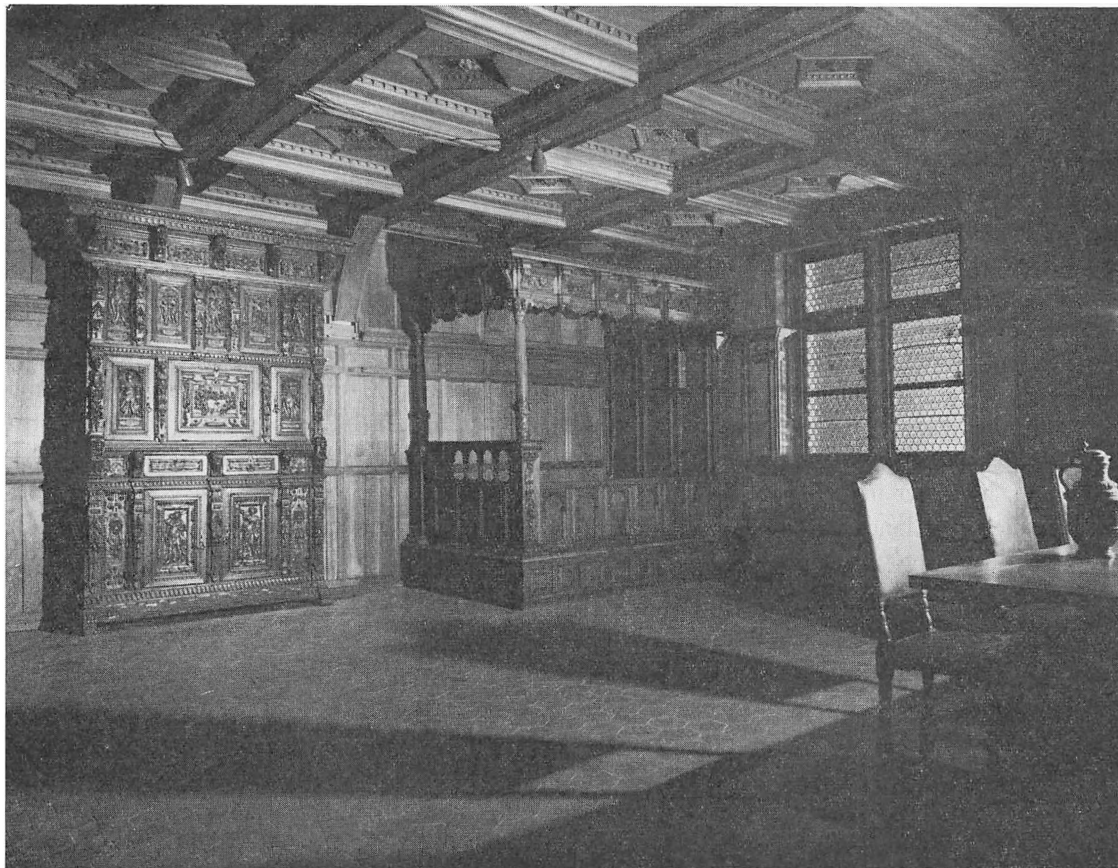
Tlf. (01) 11 30 63

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37.

Prøvenumre tilsendes gerne gratis.

Martin Swynsk's pesel fra 1500-tallet i Dithmarscher Landesmuseum er to gange blevet beskadiget ved ildebrand. Genopbygningen er til

dels sket ved indsætning af gode kopier. Foto: Busse, Meldorf.

Bonderepublikken Ditmarsken

AF N. R. NISSEN

På Historisk Samfunds store egnsvandring den 9. eller 10. september skal deltagerne blandt andet se Dithmarscher Landesmuseum i Meldorf. Efter middagen vil museets leder Dr. N. R. Nissen holde et foredrag for landsmuseets gæster, og vi bringer her en oversættelse ved viceskoleinspektør Chr. Stenz.

Hjertelig velkommen til Ditmarsken – til kredsen Ditmarsken, som det officielt hedder. Ditmarsken udgør en af landet Slesvig-

Holstens 12 landkredse (amter. O. a.). Der er flere kredse, som i århundreder har dannet særskilte områder, men ingen anden kreds i Slesvig-Holsten har eksisteret så længe og med de samme grænser som Ditmarsken. Allerede da Karl den Store bekrigede saksernerne, stødte han nord for Elben på ditmarskernes landskab, der dengang som i dag var afgrænset af Elben, Ejderen og Nord-søen. På landsiden har Ditmarsken bortset fra ubetydelige ændringer stadig de samme

grænser som på Karl den Stores tid, og de var allerede dengang i hvert fald flere århundreder gamle. Kun et sted har grænsen ændret sig i en periode på 1500–2000 år, nemlig mod havet, som landskabet er vokset ud i. 10, 20, ja undertiden 25 meter tykke lag af sand og klæg skabte ideel agerjord, der var fast nok og lå højt nok til at kunne tørre ind igen, når en stormflod havde gennembrudt digerne og oversvømmet landet. Digerne blev lukket til igen og livet gik videre, også når der, som det oftest var tilfældet, var tab af menneskeliv at beklage. Men landet blev bevaret – i modsætning til Nordfriesland, hvor der inden for de sidste tusind år er gået mere land tabt, end der er indvundet. Om grundene til disse to nabolandskabers forskellige historiske skæbne, skal der ikke siges noget i dag, da det her drejer sig om at give Dem et overblik over landskabets bestanddele, dets lokaliteter, dets administration og dets sociale struktur.

Et blik på kortet viser, at Ditmarsken som alle kystlandskaber består af to forskellige dele, et fastland med en blanding af rullesten, sand og ler, som istidens gletsjere har efterladt – vi kalder det gest – og en stor grøn flade, som havet har aflejret, og som er sikret af menneskene gennem deres digebygning. Det er marsklandet. På den fede og frugtbare marskjord har bønderne op til vor egen tid kunnet avle fem eller ti gange så meget som gestbønderne. Beretningerne om storbøndernes sagnomspundne rigdomme i kystlandskabet er næsten udelukkende knyttet til marsklandets bønder, som drev det så vidt, at de plejede vidtstrakte forbindelser til de store byer som Bremen og Hamborg, til de nederlandske byer og i 1800-tallet også til England.

Hvis De ser på de gamle borgerhuse i Heide eller Meldorf og sammenligner dem med de ældre, større gårde i marsken, vil De straks indse, hvor den største rigdom fandtes. Det var på marskgårdene. De fleste håndværkere, handlende og arbejdsfolk var

kun engageret i Ditmarskens behov, og der fandt ingen nævneværdig eksport sted. Byer og handelspladser havde kun lokale forsyningsopgaver, som kun havde betydning for det omgivende landskab. Undtagelser danner i dag nogle større virksomheder som et værft i Büsum, et kornfirma i Wesselburen, en trælasthandel i Heide, en dør- og vinduesfabrik i Meldorf – som i øvrigt samarbejder med et dansk firma (Velux) – en konserverfabrik, ligeledes i Meldorf, samt en række foretagender, som forarbejder olien i Hemmingstedt. I Brunsbüttel har nogle store industrivirksomheder slået sig ned. Bondelandet Ditmarsken er på vej til at blive et industrilandskab med som en følge heraf mange såkaldte serviceerhverv. For hundrede år siden levede to tredjedele af befolkningen af landbrug, i dag kun 18%, 34% er beskæftiget ved producerende erhverv, 20% ved handel og transport og 28% i servicefagene.

Der er i dag fem købstæder i Ditmarsken. Af dem er Heide med 23.000 indbyggere den største, derefter kommer Brunsbüttel (12.000 indb.), som måske om fem eller ti år vil være den største på grund af den kraftige industrielle udvikling der. Meldorf har ca. 8.000 indbyggere, Marne ca. 5.500, og Wesselburen har mindre end 4.000. I alt har Ditmarsken omkring 134.000 indbyggere. Rækkefølgen af byernes størrelse er noget anderledes end rækkefølgen i alder. Den ældste er Meldorf, der som mange byer i Tyskland og Danmark blev købstad i 11–1200-tallet. Meldorf er den eneste købstad, som har en middelalderlig grundplan. Fra Karl den Stores tid og til langt ind i 1400-tallet var Meldorf hovedsamlingssted for bøndernes landsforsamlinger i den daværende saksiske provins (Gau) Ditmarsken. Dette må ses i sammenhæng med, at Meldorf har en imponerende kirke, der ifølge Alfred Kamphausen (tidl. museumsdirektør i Meldorf, nu i Molfsee. (O.a.)) er den betydeligste kirkebygning på den slesvig-holstenske vestkyst. Heide opstod først i 1400-tallet, oprindeligt som en konkurrent til

Meldorf med hensyn til at blive det politiske samlingssted. Derfor har Heide sit store torv, en oprindelig åben plads »på heden«, som byen er bygget op omkring. Marne og Wesselburen er gamle sognekirkebyer, som først i hhv. 1891 og 1899 har fået købstadrettigheder, og det nuværende Brunsbüttel begyndte at vokse ud over rammerne af den gamle sognekirkeby, efter at Nordøstersøkanalen var anlagt i tiden 1887–95.

De har været i Wesselburen og har uden tvivl erhvervet et indtryk af en lille by. Da Wesselburen fik sit ansigt, var den kun en landsby, en sogneby, som i 1100- eller 1200-tallet fik sin grundform på to kunstigt opkastede høje i den frugtbare Nordmarsk. På samme måde havde også den lille Wöhrden mod syd og Marne i Sydmarsken, Lunden i nord samt i gesten Tellingsted, Abbersdorf og Burg karakter af småbyer, selv om de i dag med undtagelse af Marne juridisk set kun er landsbyer, ganske vist kirkebyer, der tidligt havde overtaget nogle centrale funktioner på egnen inden for handel, forvaltning og politik.

Sognene i Ditmarsken har siden 11- eller 1200-tallet gennemgående været sammenfaldende med forvaltningsdistrikter. Først i de senere år er der her sket ændringer, frem for alt som en følge af sammenlægninger. Sognene er overensstemmende med de verdslige amtsdistrikter, som i Ditmarsken endda kaldes sognelanddistrikter (Kirchspiellandgemeinden). Ved landets indlemmelse i Preussen i 1867 blev såvel den statslige og den kirkelige som den retslige administration adskilt fra hinanden.

Indtil 1867 var sognene hovedcentre for forvaltning, politi, jurisdiktion, beskatning og kirkelig administration. I sognebyerne sad der sognefogeder, som havde en slags dobbeltstilling, idet de på den ene side var landsherrens embedsmænd og på den anden side tilhørte de stedlige grundejerfamilier, hvorfor deres interesseområder var identiske med storbøndernes. Ved siden af sognefoge-

den fandtes et kollegium af sogneforstandere, sognets førende jordbesiddere, som deltog i drøftelser vedrørende sognets anliggender. De blev valgt på forskellig måde i de forskellige sogne, men overalt var kun hus- og grundejere valgberettigede og valgbare. I reglen havde kun de store bønder sæde i disse kollegier. Blandt disse sogneforstandere hørte for det meste en eller to til landsforstandernes kollegium, som ganske simpelt blev kaldt »landskabet«, og hvis medlemmer blev kaldt fuldmægtige eller befuldmægtigede. Af disse »landskaber« var der to, en i Sydditmarsken, der holdt møder i Meldorf, og en i Nordditmarsken med Heide som mødested. Forsædet i rådene førtes altid af en landfoged. Landfogederne var ligesom sognefogederne fyrstelige embedsmænd, der skulle være hjemmehørende i landet og være grundbesiddere.

I tiden efter 1559 havde Ditmarsken i lang tid forskellige landsherrer. Nordditmarsken hørte indtil 1773 under hertugen af Gottorp og Sydditmarsken under kongen af Danmark, en følge af den fælles erobring af landet ved kong Frederik II, hertug Adolf af Gottorp og hertug Hans den Ældre af Haderslev. Den gamle, berømte feltherre Johan Rantzau ledede felttoget, og en afgørende andel i sejren havde de pansrede ryttere, til hvis ære den danske konge og den gottorpske hertug optog en pansret rytter i deres våben som symbol for Ditmarsken. Rytteren er stadig landskabets våbenmærke.

Erobringen af Ditmarsken i 1559 afsluttede en flere århundreder lang periode, hvor Ditmarsken havde været en bonderepublik, som siden 1200-tallet havde formået at holde sig så godt som selvstændig. Gennem sine sejre over fyrsterne havde bonderepublikken dengang vakt opsigt videnom, især ved slaget ved Hemmingstedt i år 1500. Egentlig var republikken en føderation af sogne. Myndigheden inden for domsmagt og politi, i spørgsmål om landets ydre sikkerhed og i kirkelige anliggender lå i ethvert sogn hos et

I 1931 overtog direktør Alfred Kamphausen ledelsen af Dithmarscher Landesmuseum. Indsamlingen af museumsgenstande, som den tidligere

direktør J. Goos havde anset for hovedopgaven, måtte vige for den nye leders succesrige udstillingsinitiativer og modernisering af museet. Det

rådskollegium, som var dannet og virkede efter hanseatisk forbillede. I disse kollegier sad landskabets storbønder. De var tillige ofte købmænd, der havde deres egne skibe. De leverede korn til hansestædernes borgere, ja, de konkurrerede endog med dem om handelen. I 1500-tallet var det i flere årtier et åbent spørgsmål, om bondekøbmændene fra Ditmarsken hørte til hansaen eller ikke. Spørgsmålet løstes vel med erobringen i 1559, men den forbindelse, der bestod mellem landbrug og handel, har medført, at det tid efter anden dukker op igen.

I lang tid var der i bonderepublikken sammenkomster mellem sognerepræsentanterne og landsforsamlingen af alle frie bønder, hvor fælles anliggender blev drøftet, og hvor beslutninger blev truffet, især naturligvis, når der var fare for, at landets fred truedes enten udefra eller indefra. De enkelte sogne førte nemlig ofte en selvstændig politik, men

det gjorde også inden for sognets grænser de store slægter, hvis interesser ikke altid stemte overens med sognerepræsentanterne. Således fandt der i det gamle Ditmarsken ofte blodige sammenstød sted indbyrdes, men der forefaldt også kampe mod naboerne uden for grænserne. Af enkelte sogne blev der indgået handelsaftaler med f. eks. Hamborg og Lübeck, ligesom det forekom, at flere sogne i fællesskab traf aftaler med udenlandske handelspartnere. Man optrådte til tider enkeltvis, til tider i grupper og til andre tider som en helhed, alt efter som det fandtes nødvendigt eller opportunt.

Først forholdsvis sent, i året 1447, blev der oprettet en korporation, hvor alle – eller næsten alle – sogne var repræsenteret. Den holdt regelmæssige møder og tiltog sig efterhånden flere og flere beføjelser. Den var oprindeligt blevet indsat som en voldgiftsdomstol over for stridende parter, men udviklede

stærkt stigende besøgstal beviste publikums interesse for museets forenkledede udstillinger, en linie, der er blevet fulgt af den nuværende leder,

Dr. N. R. Nissen. Foto af Museumshallen, hhv. 1935 og 1968. (Foto-Sammling Dithmarscher Landesmuseum).

sig i tidens løb til en slags regeringsorgan for republikken Dithmarsken. Den overtog ikke kun varetagelsen af freden i landet, men også den diplomatiske repræsentation udadtil, såvel de økonomiske og kirkelige spørgsmål som spørgsmål om sikkerhedspolitik og alliancepolitik. Denne forsamling bestod af 48 herrer, som kort og godt blev kaldt »de 48«. Fra 1447 til 1559 havde »de 48« i stadig større grad landets skæbne i deres hånd. Ledelsen bestod af relativt få betydende personligheder, som selvfølgelig alle var store ejendomsbesiddere, oftest meget rige bønder, som samtidig drev købmandsskab og kunne holde en livsstil, der var på højde med adelsmændenes. En af disse herrer, Marcus Swin fra Lunden, vil De senere kunne hilse på i »Dithmarscher Landesmuseum«. Hans portræt fra 1552, som viser ham sammen med hans kone, hænger umiddelbart over for indgangen, så det er ikke let at overse. Og hans

dagligstue, det Swynske Pesel fra 1568, hører til museets kostbareste ejendele, fordi der ikke noget sted i Europa er bevaret andre borgerlige opholdsstuer af denne art.

En anden bondestue i museet giver – ligesom bondegården i Meldorf – en forestilling om, i hvilke rammer en bondefamilie i middel velstand har levet for 2–300 år siden. Fra det store tal af småbønder, landarbejdere og små erhvervsdrivende har vi ikke noget at vise i museet. De beskedne rum og det meget simple husgeråd fra disse sociale lag forekom ikke grundlæggerne af museet værd at samle på, da disse befolkningsgrupper i reglen ikke havde råd til de kunstfærdigt forsurede, d.v.s. dyre, møbler og husgeråd. Derfor er kun de formuende befolkningsgrupper, d.v.s. mindretallene, repræsenteret i museet.

Hele boligkultursamlingen i »Dithmarscher Landesmuseum« stammer fra tiden efter landets erobring i 1559 til ind i 1800-tallet,

den tid, som kunsthistorien har inddelt i renæssance, barok og klassicisme. Museets samling dokumenterer blandt andet, at det førende borgerlige lag i Ditmarsken ikke har sat noget til af sin velstand ved erobringen. Når vi fra bonderepublikkens tid ikke har bevaret nævneværdige objekter fra boligkulturen, ligger det i den almindelige kulturhistoriske udvikling. Boligkultur, som vi opfatter den, med egne opholdsstuer og soveværelser, opstod først i vort lands borgerlige kredse i renæssancen. Førhen levede de fleste mennesker meget tarveligt i den bageste ende af det langstrakte bondehus, der for det meste kun var løseligt adskilt fra stalden, og som regel uden særlige opholdsstuer. Alligevel har, hvad også mange oplysninger tyder på, i det mindste storbønderne i Ditmarsken levet mere fornemt end folkene i nabolandskaberne. Bygninger som kirken i Meldorf vidner også om en relativ velstand.

Dette præg af velstand i forhold til naboerne blev bevaret også i fyrstetiden. Og hvis jeg må gentage: også storbøndernes politiske rolle overlevede regimeskiftet i 1559. I deres beføjelser skete der ganske vist indskrænkninger, da land- og sognefogederne nu skulle varetage fyrsternes interesser og disses højhedsret. Men fogederne var først og fremmest grundbesiddere i Ditmarsken, og ligesom i bonderepublikken bevarede sognene og deres talsmænd indflydelse på offentlige sager, om end de stadig var underordnet landsforstanderkollegiet og landsfogeden.

Dette kombinerede selvforvaltnings- og regentsystem, hvor storbønderne øvede den afgørende indflydelse, har uden nævneværdige ændringer bestået til slutningen af 1800-tallet. Heller ikke indlemmelsen i Preussen i 1867 ændrede til at begynde med væsentligt ved ordningen. Valgretten til landskabets organer forblev indtil 1919 knyttet til en bestemt besiddelse. Forvandlingen skete på den ene side som en følge af

statsstyrets demokratisering efter 1. verdenskrig og på den anden side som en følge af den stigende mekanisering og industrialisering af landbrug og andre erhverv fra slutningen af forrige århundrede.

En vigtig faktor i den som »industriel revolution« betegnede forandring var Ditmarskens tilslutning til jernbanenettet i 1877–78. Da blev banen fra Neumünster til Heide anlagt. Den strakte sig før den tid til Ejderen ved Tønning med tilslutning over Husum til Flensborg. 1878 åbnedes banen fra Itzehoe over Meldorf til Heide og Husum. Med disse baner blev den proces, der i dag endnu ikke er afsluttet, indledt eller i hvert fald afgørende fremskyndet. Den førte til, at stadig færre mennesker er beskæftiget ved landbruget – jeg nævnte i begyndelsen tallene: 1866 var det to tredjedele af befolkningen, i dag mindre end en femtedel – og til, at landbrugets produktivitet fik stadig ringere betydning i forhold til landskabets samlede produktivitet. Samtidig blev landmandens indflydelse i det offentlige liv mindre og mindre. I landskabets mange selvforvaltningsorganer udgør bønderne nu kun et mindretal.

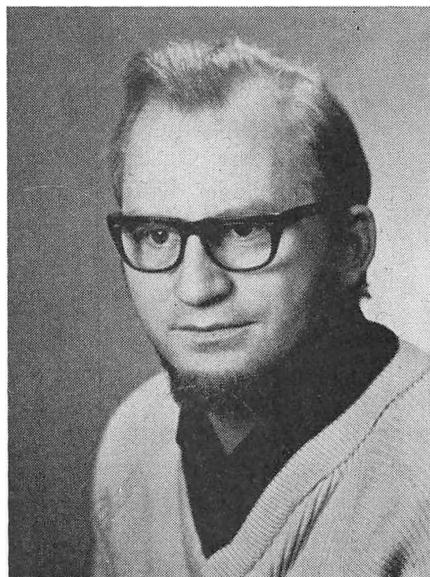
Selv om der nu hos den rejsende opstår det indtryk, at Ditmarsken er et landbrugsland, er sandheden altså en anden: landskabet har ophørt med at være et bondeland, når man derved forstår et land, hvor bønderne har ledelsen. Deres førende rolle er i de sidste 100 år, især fremskyndet i de sidste 20 år, bragt til afslutning. Jernbane og et moderne vejnet, erhvervsvirksomheder og nye beboelsesområder, men frem for alt det store olieraffineri ved Hemmingstedt og det endnu større planlagte industriområde i Brunsbüttel viser også helt klart og konkret, at en dybtgående forvandringsproces radikalt har ændret og stadig ændrer mange århundreders, i mange henseender endog årtusinders, sociale og landskabsmæssige tilværelsesformer.

Nationalfølelse - baggrund og udgangspunkt, ikke mål

AF GYNTHER HANSEN

Forfatteren og bibliotekar Gynther Hansen, f. 1930, student fra Aabenraa Statsskole 1951, debuterede i 1965 med novellesamlingen »Forvandling«. I 1969 fik han dramaet »Cortez« opført på Det lille Teater i Flensborg, i 1971 skuespillet »Den skizofrene gud« samme sted, i 1972 kom collagen »Negeren« på Det lille Teater i Aabenraa, og endelig får stykket »I dybet« premiere i november i Aabenraa.

Kulturministeriet har i august 1972 bevilget 5000 kroner i antagelseshonorar til Gynther Hansen efter indstilling fra Dansk Amatørteaters Samvirke. Det er – så vidt vides – første gang, at et sådant honorar gives til en forfatter, der ikke har fået noget stykke opført på et professionelt teater.

I første bind af sine erindringer (Et Tilbageblik, side 93–94) fortæller H. P. Hanssen om, hvorledes han allerede som syttenårig måtte træffe afgørelse, om han ville bevare sit preussiske statsborgerskab, uanset at det var ensbetydende med indkaldelse til preussisk militærtjeneste og aflæggelse af faneeden, eller om han skulle frasige sig statsborgerskabet og udvandre til Danmark. Hans fader ønskede, at han selv skulle bestemme over sit liv, og kort efter nytår 1870 gav han ham besked på, at nu måtte han beslutte sig inden tre dage.

»Jeg husker tydeligt, at det var en søndag morgen med stærk rimfrost. Alssund var islagt. Endnu rådvild tog jeg min bøsse og gik med bækken ned efter stranden for at skyde vildænder. Aldrig glemmer jeg det

herlige vinterlandskab. Almindeskoven var dækket med rim. Solen hævede sig over Als og sendte sine stråler ind over den, så den lå i funklende pragt. Isfluglen i sin farverige dragt gled lydløst hen over vandspejlet. Nu og da hævede ænderne sig plaskende op af bækken for med pibende vingeslag at søge ud over det isblanke sund.«

Han kom tilbage til faderens gård i Nørremølle ved middagstid, men var stadig i dyb vildrede. Senere på dagen gik han op på Dybbøl.

»Jeg mindes endnu klart vandringen derud. Jeg ser mig endnu sidende på de sprængte rester af krudtkammeret i skanse IV, hvorfra jeg lod mit blik glide ud over det

snedækkede, solbelyste vinterlandskab med de mange velkendte, minderige steder, mens jeg endnu en gang overvejede ethvert »For« og »Imod«. Langsomt modnedes min beslutning. Heroppe var kampen for Sønderjylland ført med blanke våben. Men ingen vidste, om de atter ville blive taget i brug. Nu stod kampen på åndens grund ... Nord-slesvig trængte som ingen sinde før til en ungdom, som ville føre kampen videre. Og det blev mig klart, at det under disse forhold var min uafviselige pligt at kaste alt andet til side for hurtigst muligt at indtage min plads i de kæmpendes rækker.«

Jeg hørte første gang om denne afgørende dag i H. P. Hanssens liv, da jeg gik i gymnasiet. Vor dansklærer gjorde opmærksom på den i forbindelse med gennemgangen af Njals saga og sammenlignede den med sagasens beretning om Gunnar fra Lidarende, som er blevet dømt fredløs og allerede har forladt sin gård for at søge sikkerhed udenlands. Da gården endnu er inden for synsvidde, snubler hans hest, han kommer til at se tilbage og udbryder: »Fager er lien. Aldrig synes det mig, så jeg den før så fager. Blege agre og nyslagen tun. Jeg vil ride hjem igen og ingen steder rejse.« Han vidste, beslutningen kunne koste ham livet. Og det gjorde den.

Når man i mere end tyve år bliver ved med at huske, hvad der er blevet fortalt i en enkelt dansktime, kan det ikke skyldes en tilfældighed. Jeg var selv opvokset i Sønderjylland, havde tidlig og sent fået ørerne tudet fulde om de nationale problemer, og det hang mig langt ud af halsen. Men ved at høre om H. P. Hanssen og Gunnar fra Lidarende fandt jeg for første gang udtryk for den binding, jeg trods alt følte til bestemte egne i landsdelen i et sprog, der ikke forandrede bindingen til frase.

Gennemgår man H. P. Hanssens tekst,

finder man to følelsesplaner. Det ene plan er gået over i historiebøgerne. Her er nationaliteten blev ophøjet til et oversanseligt og usynligt begreb, der udøver samme funktion i sindet som idealer og ideologier, ja, i visse tilfælde får nationalfølelsen en så ekstatiske karakter, at man har indtrykket af, at den tager religionens plads.

Fordi det på et vist tidspunkt havde været historisk nødvendigt, var det nationale blevet ophøjet til en ide, en af tilværelsens absolutter, som ikke skulle begrundes, men var i stand til at begrunde alt andet.

De rationelle overvejelser, H. P. Hanssen gør sig, ligger på dette plan. Hvordan tjener han bedst den abstrakte størrelse »Fædrelandet«?

Det, der slår stærkest igennem i erindringsafsnittet, er beskrivelsen af den natur, han gennemstrejfer. Under læsningen udskiller denne tætte, sansede naturskildring sig som en massiv blok, og i en situation, hvor alt stod på vippen, og hvor det fundamentale derfor lettest kom til syne, blev det da også konfrontationen med det konkrete, altså den egn som han havde kendt og haft historie sammen med, så langt han huskede tilbage, der blev afgørende for hans valg. Han blev i Sønderjylland.

Det var ikke nationen som usynligt begreb, der var stærkest, men det nationale som det miljø, han var vokset op i og blevet formet af. Herved kom situationen til at pege fremad. Måske kan den danne udgangspunkt for en ny definition af nationalfølelsen.

Ved festlighederne i anledning af genforeningsjubilæet kom det klart til udtryk, at der er ved at danne sig en generationskløft i Nord- og Sydslesvig. Der er ingen grund til at gøre denne kløft dybere, end den er. Der er stadig mange unge og yngre, der ganske vist ikke er præget af mellemkrigsårenes grænsekamp, men som alligevel er bedst tilfreds med at leve i Sønderjylland, selv om de stort set må kaldes landsdelens tavse generation.

Når de ikke har gjort sig gældende i de nationale organisationer eller (med enkelte undtagelser) på nogen måde har forsøgt at artikulere sig, hænger det nok sammen med, at de har følt den form for debat som noget uvedkommende, hvor det nationale er blevet udskilt som oversanselige begreber, der har tiltaget sig ret til at dirigere vore handlinger.

For dem er Sønderjylland først og fremmest noget ganske konkret, naturen, sproget, en menneskegruppe. Det nationale er det miljø, de er vokset op i og blevet præget af på et så tidligt tidspunkt i deres tilværelse, at bevidstheden ikke har kunnet gribe regulerende ind, og fordi prægningen ikke er forbundet med en rationel begrundelse, er den gledet ind i underbevidstheden som stærke følelseladede holdninger, som man ganske vist kan forsøge at benægte rent verbalt, men som ikke desto mindre er blevet en del af en selv. Mennesket er mere, end dets omgivelser i snæver forstand har gjort det til, men gennem miljøet er der i sindet blevet aflejret et af de centre, som det gror ud fra. Derfor er landsdelen, dens sprog og befolkning det sted, der aktiviserer de dybeste lag i sindet hos de mennesker, der er opvokset der. Her har de, for nu at bruge et udtryk fra musikken, samme svingningstakt som omgivelserne.

Dette kan betyde bedre vækstvilkår for de muligheder, der er nedlagt i hver enkelt, og det kan betyde en mere intens livsfølelse. Jo dybere lag der optages i selvpoplevelsen, des mere helt bliver ens liv, og des mere åben og modtagelig bliver man over for impulser udefra, f. eks. fra kulturer og livsindstillinger, der er anderledes end ens egne.

Bundetheden til den region, hvori man er opvokset, må altså ikke forveksles med den gamle lukkede hjemstavnsfølelse, hvor man som i Thorkild Gravlunds »Sogn« er sig selv nok.

Men stadigvæk, det er noget konkret, man forholder sig til. Sønderjylland er noget, der kan opfattes med sanserne. Det er et land-

skab, hvori der bor et vist antal mennesker. Intet mindre og intet mere. Mellem disse mennesker opstår der hver dag et utal af det, kineserne kalder »ansigt til ansigt« situationer, hvor det, man oplever, ikke i første række er en praktisering af et sæt abstrakte normer, men de spændinger og muligheder, der opstår mellem dem, der konfronteres i den konkrete situation.

Samtidig består der selvfølgelig mellem de mennesker, der bor i en naturlig region, en gruppefølelse, der i sin opståen, struktur og funktion ikke adskiller sig synderligt fra tilsvarende bindinger f. eks. mellem arbejdere på en bestemt arbejdsplads, mellem læderjakkere eller hippier. I perioder, hvor den sønderjyske gruppe var udsat for et stærkt ydre pres, blev medlemmernes vi-følelse meget fremherskende og kom til at omfatte hele den danske del af befolkningen. Det var f. eks. tilfældet i mellemkrigsårene og under den anden verdenskrig. I perioder, hvor preset udefra svækkes, aftager loyaliteten inden for den omfattende gruppe i styrke, mens en lang række undergrupper udskiller sig, og man oplever en bestandig skiften af større eller mindre spændinger mellem disse undergrupper. Men selv i mellemkrigsårene, hvor det ydre tryk var stort, eksisterede der inden for hovedgruppen en række mindre kredse, der ofte havde karakter af et praktisk arbejdsfællesskab. Mange af den tids mest fremtrædende personer, som var gruppens talsmænd udadtil og i denne rolle talte den »abstrakte nations« sprog, var samtidig medlem af en undergruppe af erhvervsfolk, politikere og embedsmænd, der arbejdede sammen for at bringe regionens erhvervsliv på fode. Denne gruppe har efter min mening endnu ikke fået den omtale, den fortjener. Dens medlemmer vil sikkert anvende den officielle terminologi, når de skal karakterisere deres liv i trediverne og fyrrerne. De vil tale om nationalitetskamp eller grænsekamp, men skulle de forsøge at give en dækkende beskrivelse af, hvordan de selv oplevede tids-

rummet, vil de måske bruge et helt andet og mere nøgternt sprog. Deres egentlige tilværelse har måske ikke forment sig stort anderledes end andre forretningsmænds, politikeres eller embedsmænds. De har været optaget af ekspansion, lånemuligheder, konkurrenceforhold og så videre. Der har altså igen været tale om en tilværelse præget af det praktiske og konkrete, også denne gruppe er i disse år under møder og forhandlinger gået fa den ene »ansigt til ansigt«-situation til den anden. Men på grund af den udsatte position var alle undergrupper så integrerede i hovedgruppen, at dens holdning og strategi blev dominerende, al aktivitet blev set i forhold til dens behov, alle livsytringer skildret i dens sprog. Det var rigtigt og nødvendigt i en bestemt historisk situation, men behøver ikke altid at være det.

Netop fordi nationalfølelse i første række er tilknytning til et bestemt miljø, som ikke kan begrundes, men nok beskrives, må tiden være inde til, at vi lader den glide tilbage til den plads i den menneskelige selvoplevelse, hvor den hører hjemme, at lade den være baggrund og udgangspunkt for vore handlinger, ikke handlingernes mål.

Ved at definere nationalfølelsen som skabt af miljøet bliver det klart, at vi nu ikke skal til at være menneske »i al almindelighed«. Det ville være en ny abstraktion. Selvfølgelig er der forskelle i holdning og livsopfattelse hos befolkningerne i forskellige regioner eller nationer. De har hver deres måde at være menneske på. Men dette særpræg hører ikke til livets uforanderlige absolutter.

Det er historisk betinget, og det må være en af de væsentligste indvendinger mod de gamle »hjemstavnteoretikere«, f. eks. Thorkild Gravlund, at de dyrkede de lokale særegenheder og forsøgte at fastholde dem på et bestemt udviklingstrin.

Derfor kan man selvfølgelig sagtens som Peter Seeberg på Dybbøl stå op på en talerstol og sige farvel til historien. Rent verbalt er alt jo muligt. Man kan f. eks. også stå op og sige farvel til sig selv, men med mindre man begår selvmord umiddelbart efter, er virkningen til at overse.

Man kan tage afstand fra den ene eller den anden politiske retning, man kan stille sig afvisende over for tendenser i en bestemt historisk epoke, som har ført til krige og alskens ulykker, men man kan ikke sige farvel til den del af historien, som har aflejret sig som bevidste eller ubevidste holdninger i menneskesindet, uden samtidig at sige farvel til sig selv. Vi er farvet af det miljø, vi er vokset op i, og dette miljø er igen blevet til under bestandig vekselvirkning med andre og større miljøer, som igen er produktet af bestemte historiske processer, som igen o.s.v.

Selv om man derfor i dag går ind for en nydefinering af nationalfølelsen, kan man ikke rive mellemkrigsårenes eller fremmedherredømmets indstillinger ud af deres sammenhæng og gøre op med dem, som om de var løsrevne, abstrakte fænomener opfundet og konstrueret af menneskehjerner, der var isoleret og upåvirket af den historiske situation, de levede i.

Egen ved »Gammel Egegård« synger nu på sit sidste vers. En massiv cementplombe og et par jernbånd har hidtil hindret væde og storm i at gøre ende på den. Den har imidlertid et par livskraftige døtre, én på den modsatte side af indkørslen til gården og én ved talerstolen på Skamling. Den sidste er opelsket og udplantet af pastor Mørk Hansen, sognepræst i Felsted 1850–1864. – Redskabsskuret ved træet gør det umuligt at tage et billede, hvor både gård og eg kommer til deres ret.

Andreas Taysen

AF J. H. JENSEN

Lærer J. H. Jensen, Felstedskov, har skrevet en fængslende artikel fra udskiftningsstiden om den seløbevidste bonde og sognefoged Andreas Taysen, Feldsted.

For et par hundrede år siden var Felsted en bondeby, hvis omrids man skimter ved et omhyggeligt studium af den jordebog, som blev udfærdiget ved byens udskiftning. Landsbyens gårde og huse lå tæt sammenbyggede på begge sider af en bygade eller måske snarere en byforste, der fra kirken strakte sig mod nord op til den ny landevej til Sønderborg og Åbenrå. På vestsiden lå

otte halvbol og et 3/8 bol og på østsiden syv halvbol, fire kvartbol og et ottendelbol. Ind mellem gårdene blev der plads til femten kådner- og inderstehuse, hvis beboere for en stor del ernærede sig som landsbyhåndværkere, og degneboligen med skolestue, stald og lade klemte sig ind mod kirkegårdsdiget. Bønderne i de ni bol var livegne fæstere under Ladegård, men fornemt tilbagetrukket fra den vestre byside lå præstegården og sognefogedgården.

Den første var gammel og sikkert ret brøstfældig, for den var opført efter krigene i 1600 årene. De fremmede krigsfolk havde også lagt præstens bolig øde, og sognet var så fattigt og udplyndret, at han selv måtte bygge en ny. Gården var derfor de skiftende præsters ejendom, idet hver ny præst efter taksation købte den af sin formand.

Sognefogedgården kaldtes sådan, fordi dens ejere i flere slægtled havde været sognefogeder. Den var et kongeligt helbol, som ud over sin andel i bymarken havde en bred strimmel skov fra skovdiget nord for byen og ned til Åbenrå fjord og dertil særmarken Uhr ind mod Søgård skel. Da de skiftende ejere af gården atter og atter måtte søge rettens bistand for at bevare særmarken, der blev efterstræbt både af adelige og standsfæller, kan gårdens ejerrække føres så langt tilbage i tiden som til 1504. Dens vartegn var og er en gammel eg, hvis alder af forstmænd anslås til ca. 800 år. Derfor kalder man nu gården Gammel Egegård.

Omtrent en kilometer nord for Felsted og skilt fra denne by af bakkedrag og en sidlavning lå Nørballe, syd og vest om den store bakke Bygbjerg, et vældigt muldskud, som isbræen i et lune efterlod, da den trak sig tilbage. Byen bestod af syv bol, fire kongelige og tre hertugelig augustenborgske, af hvilke de sidste forrettede hoveri til Årup. Dertil kom fem kongelige og to augustenborgske kådnere og inderster. De to byer havde fælles bymark, ca. 1000 ha ialt, og de var sene om at komme i gang med udskiftningen. I det følgende skal der fortælles om den mand, der bragte foretagendet i skred.

Andreas Taysen

Han skrev sig Andreas Taysen og stammede fra Rinkenæs. Felsted sogns dødebog oplyser, at han blev født 1716 og var søn af bolsmand Peter Taysen og Ingeborg, født Lassen. Efter faderens død overtog han kun tyve år gammel fødegårdens drift og var moderen og sine søskende »i fars sted«. I januar 1746 blev han trolovet med Anne Marie, yngste datter af sognefoged Jes Petersen i Felsted, og 1. juli samme år stod deres bryllup. Da Jes Petersen var død året før, er der næppe tvivl om, at svigersønnen overtog gården og sammen med den hvervet som sognefoged. Dødebogen oplyser nemlig,

at han var indehaver af denne bestilling i 30 år, og da hans ældste søn, Jes Taysen, nævnes som sognefoged i jordebogen af 1778, må faderens funktionstid være faldet i tidsrummet ca. 1747–77. Som ejer af en af sognets største gårde var han desuden så godt som selvskreven til at være kirkejurat, hvad han da også blev. Hans nabo, pastor Meyland, giver ham det skudsmål, at han var »flittig og ufortrøden«, og han har sikkert med de gunstige konjunkturer i ryggen arbejdet sig frem til betydelig velstand. Det ses af den kontrakt, hvormed han overdrog gården til sin ældste søn og samtidig skiftede med sine to yngre børn. Sønnen Peter Taysen, som senere blev gift med enken efter lensfoged Hans Johansen i Bjerndrup, skulle som arvepart have:

2000 mark i rede penge, et nyt skrivebord, en ny egetræs kiste, en ny halvkiste, ligeledes af eg, faderens medbragte kiste, to hele senge med tilbehør og otte læderbetrukne stole. Søsteren Ingeborg, gift med Jørgen Jacobsen på nordre teglværk i Åbenrå, fik som arv:

En søsterpart på 1000 mark i rede penge, et nyt egetræs klædeskab, en helkiste og en halvkiste af eg, moderens gamle kiste, tre senge med tilbehør og tolv læderbetrukne stole.

Til sammenligning kan anføres, at da Andreas Petersen på Ladegård i 1766 solgte 1500 mark pr. gård. Der har altså været baggrund for de standsmæssige ægteskaber.

Ovennævnte kontrakt er dateret 28. jan. 1774, men derfor kan sønnen godt have overtaget gården senere, hvad han vitterligt har. Det nøjagtige tidspunkt kan ikke angives, da originalen er gået tabt. Vort kendskab til den skyldes Jørgen Iversen, Svejrup, i hvis efterladte papirer der er gjort udto af dens bestemmelser.

Der var aftalt ægteskab mellem sønnen Jes og Kirsten, datter af bolsmand Steffen Steffensen i Hokkerup, men gift blev de

Gl. Egegård set fra gårdsiden.

aldrig. Han var nemlig svagelig helt fra ungdommen af. Kirkebogen taler om svindsot, altså tuberkulose, og forbindelsen blev opgivet, vist nok i gensidig forståelse mellem de to familier. Et ægteskab havde sandsynligvis også været ensbetydende med en tidlig død for den unge pige. Selv døde Jes Taysen allerede 1783. Pastor Meyland skildrer ham som en mand af »godt sindelag, lydig mod sin fader«. Man skimter gennem disse ord et menneske, hvis handlekraft var svækket af den tærende sygdom. Måske har vi her grunden til, at Andreas Taysen tøvede med at slippe roret. Det var opbrudstider, udskiftningen var i gang i sognet, og det var at forudse, at der forestod stormfulde dage.

Tumbøl gik i spidsen

Det var de to udskiftningsforordninger af 1766 og 1770, der satte reformerne i gang.

Landsbyen Tumbøl med de mange selvejere gik i spidsen, og efter to års stridigheder og spegede forhandlinger var man i sommeren 1770 omsider nået til enighed. Sognefogeden har haft for øje, hvilke fordele en ophævelse af dyrkningsfællesskabet frembød. Han har derfor været dybt interesseret i, hvad der foregik i nabobyen, og da han var svoger til en af dennes betydeligste bønder, den kongelige helbolsmand Hans Nissen, Høn-snap, har han sikkert været taget med på råd. Det er derfor næppe med urette, at justitsråd Koch, Skovbølgård, og herredsfoged Møller i deres indberetninger til amtet giver ham medskyld for, at forhandlingerne blev så vanskelige og trak i langdrag. De to svogre synes at have haft det til fælles, at deres retsbevidsthed kunne slå over i rethaveri.

Da begyndelsen var gjort, fulgte de andre landsbyer i sognet efter i hurtig rækkefølge, kun Felsted-Nørballer tøvede. Det siger sig

sely, at en mulig udskiftning ofte har været drøftet på bystævnerne, og at Andreas Taysen har været en ivrig fortaler. Han stødte imidlertid på hårdnakket modstand. Det store flertal af bønderne var ikke til at rokke. Sandsynligvis var han ikke uden skyld i, at sagen gik i hårdknude. Han var nok mere selvbevidst, end hans byfæller skøttede om, og forhandlingsevne var næppe hans stærke side. Det lå mere til ham at gå lige på uden at bekymre sig alt for meget om, hvad virkning hans ord fik.

Myndig sognefoged og stædige bønder

Resultatet blev i hvert fald, at bønderne blev stædige, og at deres uvilje mod den myndige sognefoged voksede. Det er fristende at se følgende retssag som et udslag af det spændte forhold, der havde udviklet sig på bystævnerne. – Den før nævnte særmark Uhr grænsede ind til fællesmarken Stensvang. I foråret 1773 ville Andreas Taysen skille den fra med en grøft og en jordvold. Næppe var arbejdet kommet i gang, før bønderne klagede til deres respektive øvrigheder. De påstod, at grøften ikke fulgte skellet, og at sognefogeden var i færd med at tilegne sig en strimmel fællesjord. Den 2. april blev der afholdt synsforretning. Ikke mindre end seks sandemænd var tilsagt, hvortil kom to bønder fra hver af de tre jurisdiktioner. Øvrighederne var repræsenteret af herredsfoged Møller, M. Martinsen og Søncke Ludvig Petersen, de to sidste for de adelige godser Årup og Ladegård. Med sognefogeden blev det til 16 personer.

Forretningen blev afsluttet med et forlig, hvorefter Andreas Taysen fik pålagt den fremtidige vedligeholdelse af grøft og jordvold samt alle omkostningerne ved synsforretningen. Til gengæld gav bymændene afkald på erstatning for det areal, de mente at have mistet. Sagen var i sig selv af meget ringe betydning, men den siger noget om, hvor isoleret sognefogeden var blevet. Det sociale skel mellem storbonden og de adelige fæstere og kongelige halvbolsmænd var blevet uddybet af meningsforskel i en sag, som for den jævne bonde rummede uoverskuelige perspektiver og betød brud med århundreders sæd og skik.

En nyttig forordning

Andreas Taysen var imidlertid ikke den mand, der gav op, mindst af alt, når han var overbevist om at have retten på sin side. Han vidste, at regeringen i 1768 havde nedsat en særlig landkommission for hertugdømmerne med et formål at fremme udskiftningen, og han har også vidst, at forordningen af 1770 indeholdt en bestemmelse om, at en enkelt lodsejer kunne kræve landsbyens marker opmålt af en edsvoren landmåler på byfællesskabets bekostning. Derefter havde han ret til at få sin andel af bymarken udtaget af fællesskabet og så vidt muligt udlagt på ét sted. – Var hans byfæller stædige, fik de blive stående, ham skulle de ikke standse. Hans næste skridt blev følgende brev til landkommissionen, som her gengives i dansk oversættelse:

Høj- og velbårne, velbårne, højlærde, nådige og højtærede herrer.

Allerede for næsten to år siden har jeg gennem hr. Steffensen i Tønder*) ved to forskellige lejligheder ansøgt den højpriselige landkommission om, at der i henhold til de udstedte allerhøjeste forordninger her på stedet enten må blive foretaget en udskiftning, eller dog i det mindste mine jorder som foreskrevet i disse må blive udlagt, men indtil nu er der intet besluttet og intet svar givet på mit andragende.

Jeg griber derfor den gunstige lejlighed, da Eders høj- og velbårne og Eders velbårne opholder sig i mit naboskab, til at lade denne skrivelse overbringe for at erfare, om udskiftningen hersteds overhovedet vil blive iværksat.

Jeg er en i kirkebyen Felsted boende kongelig undersåt og indehaver af et helbol. Den herværende »commune« består af landsbyen Felsted og den tilknyttede landsby Nørballer, hvilke begge her deres jordtilliggende i fællesskab og følgelig kun udgør én »commune«, som består af 17 hele bol. I denne »commune« findes kongelige, hertugelig augustenburgske og ladegårdske undersåtter. Vi har alle lige mange og vidtløftige jorder, af hvilke den største del af os ikke kan drage tilbørlig nytte, fordi de ligger for langt borte. Den lille landsby Nørballer, hvor der bor 8 kongelige og 6 hertugelig augustenburgske halvbolsmænd, ligger omtrent midt i bymarken, og de har følgelig kort vej til deres marker og kan derfor i samme tidsrum og med lige mange folk, heste og vogne udrette dobbelt så meget som jeg og de andre beboere i landsbyen Felsted. Denne har ingen lange bygader og stenlagte veje, som kan besværliggøre indkørslen af korn og udkørslen af gødning. Den har bekvemme overdrev, og den ligger nær ved sin skov. Kort: den har i enhver henseende og i alle måder klækkelige fordele, som landsbyen Felsted må se sig berøvet, og deraf kommer det også, at de Nørballer gennemgående sidder langt bedre ved det end de Felsteder, der bor langt borte fra deres skovskifter, har lang vej til deres marker og må passere en besværlig landsbygade med korn og gødning, hvilke omstændigheder, som det let ses, gør driften besværlig og kræver mere tid og større omkostninger.

Eftersom bolsmændene i Nørballer har store fordele, er de mestendels mod en udskiftning og nærer endog den forestilling, at de allerhøjeste forordninger ikke kan tvinge dem. Hvorvidt nu dette er begrundet eller ikke, overlader jeg til deres dom, som har bedre indsigt end jeg. Jeg er den eneste, som har anholdt derom, og forlanger kun at få mine egne marker (udlagt), så kan de andre gerne for min skyld blive siddende i fællesskab, så længe de vil. Jeg har de allerhøjeste forordninger på min side, da jeg blandt alle har den meste jord og den længste vej til den. Da jeg alt for tydeligt fornemmer den nytte, en separation ville medføre, og da jeg afskyr det tidsspilde og det uvæsen, som går i svang ved grandestævnerne, og ikke længere er villig til at lade mig beherske despotisk af mine ligemænd, så forlanger jeg i henhold til de allerhøjeste forordninger en udskiftning eller i det mindste at få mine jorder udlagt. Og såfremt den højpriselige landkommission ikke skulle se sig i stand til at give de herboende kongelige, hertugelige og ladegårdske undersåtter tilhold derom, så beder jeg mig dens nådige resolution, idet jeg ellers ser mig nødsaget til ufortøvet at indsende et bønkrift om at få mine marker udlagt til Hs. Kgl. Majestæt. Jeg forventer Deres nådige og bifaldende erklæring i sagen og er med underdanig undergivelse og lydigste respekt Deres høj- og velbårnes såvel som Deres velbårnes underdanigste og lydigste tjener

Andreas Taysen.

Felsted, d. 10ende august, anno 1774.

*) Var hr. Steffensen advokat og ud af slægten Steffensen fra Hokkerup?

Denne dristige skrivelse giver anledning til visse overvejelser. Er den skrevet med Andreas Taysens hånd, eller har han kun sat sit navn under? Da selve brevet er skrevet på tysk og med gotiske bogstaver, mens underskriften står med latinske, kan spørgsmålet ikke afgøres ved første blik. Navnetrækket er imidlertid hans eget, det svarer nøje til hans underskrift på forliget af 1773 angående særmarken. Indprenter man sig nu karakteristiske ejendommeligheder ved de enkelte bogstaver i hans signatur og sammenligner dem med tilsvarende bogstaver i brevets tekst, er ligheden så iøjnefaldende, at der ikke kan være tvivl om, at Andreas Taysen har været ene om at føre pennen. – Er det da tænkeligt, at en sønderjysk bonde fra anno 1774 beherskede tysk så godt og tilmed var i stand til at udstyre brevet med de falbelader, som en skrivelse til fornemme godsejere og højtstående embedsmænd skulle udsires med på den tid? Så afgjort nej, og selv om Andreas Taysen var en undtagelse, forekommer det usandsynligt, at han har kunnet få skik på det tyske uden hjælp. Men hjælp var vel også at få på stedet. Der var således ikke mange skridt over til degnen, der førte det ene sæt kirkebøger på tysk og desuden var seminarieuddannet i Tønder.

Af karsken bælg

Det følgende er gætværk og giver sig ikke ud for andet. Var det mon tænkeligt, at de to har udformet skrivelser i forening og med støtte i genparter af hr. Steffensens to forudgående skrivelser, i hvilke herrerne i landkommissionen sikkert har fået, hvad der stod dem til? Fra dem kunne de låne falbeladerne og så i øvrigt lade Andreas Taysen tale ud af karsken bælg. Hans er uden tvivl den sagkyndige og nøgterne skildring af besværet ved at drive landbrug under de herskende forhold, og hans er da især skildringen af forhandlingerne på bystævnet, i hvilken mindet om hede debatter, rene skænde-

rier og sviende nederlag bringer hans temperament i kog. Alt bærer det præg af selvoplevelse, og det fremhæver træk, som skimtes i det, vi ellers ved om ham. Det er Andreas Taysen og ham alene, der har givet brevet præg og farve – hvem der så ellers har rettet stil på det.

»Der er høj over høj«, sagde sandemand Hans Nissen i Hammelev et par menneskealdre senere. Hans type blev ikke skabt i de nationale brydningsår, den havde aner tilbage i tiden. Andreas Taysen kunne have sagt det samme, ja, han sagde det på sin vis. De to var gjort af samme stof.

Brevets realiteter

Det tjener landkommissionen til ære, at den så bort fra brevets frimodige form og holdt sig til realiteten, at her stod man over for en mand, der ville netop det, kommissionen havde til formål at fremme, og som tilmed kunne støtte sit krav til en bestemmelse i forordningen af 1770. Den lod Andreas Taysens skrivelse gå videre til Tønder amt med anmodning om at undersøge forholdene på stedet og prøve, om der kunne træffes en frivillig ordning med bønderne i de to landsbyer.

Den 5. november 1774 afholdtes et møde mellem repræsentanter for landsbyernes tre jurisdiktioner og samtlige parthavere i bymarken. Fra dette møde, som ser ud til at være ledet af herredsfoged Møller, er der bevaret en protokol, som giver et levende indtryk af mødets dramatiske forløb. Rygtet om sognefogedens krav var åbenbart sivet ud og havde haft den virkning, at det spændte forhold i byerne var slået ud i almindelig forbitrelse. Andreas Taysen fandt det ikke rådeligt selv at give møde. I stedet for sendte han sin ældste søn, Jes Taysen, men uden fuldmagt. Alligevel fik han lov til at repræsentere faderen, og han fremsatte på dennes vegne følgende tilbud: Sognefogeden ville være tilfreds med at få sin jord ud-

lagt i nørremarken efter kvantitet og bonitet. Gik bymændene med til det, ville han »gegen billige hülfte« flytte sin gård derud. Forslaget røber ikke megen sans for pietet, men det drejede sig jo heller ikke om hans fødegård, han havde giftet sig til den. Forøvrigt er det vel også et spørgsmål, hvad alder og slægtstradition betød for den tids mennesker. Så man udelukkende praktisk på sagen, betød forslaget, at gårdens marker ville komme til at ligge i direkte forbindelse med dens betydelige skovparcel. Dertil ville han – oven i købet med bistand fra de andre bymænd – få en ny gård for en gammel, og gammel har gården vistnok været. Den ældste del af den bærer i dag årstallet 1793 og er opført af Andreas Taysens næstældste søn Peter Taysen, der i 1784 fik gården efter broderens død.

Vrede protester

Forslaget blev pure afvist af de andre bymænd. En udskiftning, den være sig partiel eller total, var for dem ganske utænkelig. Deres jorder var, påstod de, helt igennem af en så ringe beskaffenhed, at de hver og én ville blive ruinerede, såfremt der blev foretaget blot den ringeste forandring med bymarken. Dertil protesterede de alle mod at skulle overtage de marker, sognefogeden hidtil havde haft, fordi de var bedrevet og behandlet så slet, at ingen var tjent med at få dem tildelt. Alle anstrengelser fra mødets ledere for at få parterne bragt på talefod mislykkedes. Dog blev der aftalt et nyt møde 14 dage senere, så bymændene kunne få tid til at få affattet et modskrift, hvori de kunne gøre nøjere rede for grundene til deres modstand. Man overlod dem en genpart af Andreas Taysens brev og sluttede mødet.

Hvad mænd siger i vrede, skal ikke tages til pari. Det gælder bøndernes påstand om at gå den rene ruin i møde, hvis blot den ringeste ændring blev foretaget i tingenes tilstand. Byerne blev faktisk udskiftede fem

år senere, og de blev alle siddende ved deres gårde. Det gælder sikkert også deres vurdering af Andreas Taysens faglige kvaliteter. Lad være, at han har forsømt de fjerneste marker til fordel for de nærmere, men den tidligere omtalte skiftning med de to yngste børn taler sit tydelige sprog om hans økonomiske forhold. Snarere bør de krænkende ytringer ses som en tak for sidst for sognefogedens lidet smigrende fremstilling af bystævnernes forløb.

Man nedsatte en kommission

Protokollen over det ny møde, som fandt sted den 23. november, er ikke mindre dramatisk end dens forgænger. Bymændene var i mellemtiden blevet kølet af. Man havde bragt dem til at indse, at den position, de havde indtaget på mødet den 5. november, var uholdbar; sognefogeden stod faktisk på lovens grund med sin fordring. De indledte derfor deres tilbagetog med at erklære, at de, »um wieder in Ruhe zu kommen«, var villige til at forhandle på grundlag af det tilbud, der var gjort på det første møde. Men nu meddelte Jes Taysen, der atter var mødt i faderens sted, »wider alle Erwartung«, at Andreas Taysen ikke længere ville stå ved sit tilbud. Han ønskede, at sagen gik sin gang, og at landkommissionen skulle træffe afgørelsen. Det var ikke muligt at få ham til at fravige sit standpunkt, og man skiltes med uforrettet sag.

Var det af beregning, at Andreas Taysen sendte sønnen til mødet den 5. november uden fuldmagt? og var tilbudet om at flytte gården ud ikke alvorligt ment? Ville han med det – i tillid til, at de forbitrede bymænd ville forkaste hvad som helst, han foreslog – sætte sin gode vilje og fredelige indstilling i relief på baggrund af de andre bymænds uforsonlighed? I så fald gik regnestykket ikke op. Men det er ikke sandsynligt. En sådan handle måde strider mod alt, hvad vi ellers ved om ham. Snu og beregnende var

han ikke. Der er imidlertid en anden mulighed, og den er utvivlsomt mere nærliggende, nemlig at bøndernes hånende omtale af hans landbrug, som sønnen naturligvis ikke har forholdt ham, havde gjort ham stejl. Havde de én gang forkastet hans gode tilbud, var der taget af bordet.

Da man i Tønder amt havde læst protokollen over mødet den 5. november, regnede man åbenbart med, at ethvert håb om en frivillig ordning måtte skrinlægges. Uden at afvente, hvad det næste møde måtte bringe, skrev man allerede den 11. november til landkommissionen, at der både i Felsted og Nørballer var kompakt modstand. Bønderne fandt en udskiftning »i høj grad skadelig«, og de respektive herskaber og embedsmænd støttede dem. Herefter var amtet mest tilbøjelig til at foreslå, at Andreas Taysens begæring blev afvist. Det ville landkommissionen imidlertid ikke. I stedet for bestemte den i skrivelse af 30. november, at der på offentlig bekostning skulle nedsættes en kommission til at foretage en grundig undersøgelse og derefter bedømme, om en udskiftning ville være gavnlig og mulig. På årets sidste dag beskikkede da amtet husfoged Lüders, Tønder, og herredsfoged Møller, Bækken, til at tiltræde kommissionen sammen med de to embedsmænd, kancelliråd Otte og kommissær Drøhse.

Omsider lykkedes det

Denne kommission har arbejdet med sagen i årene 1775 og 1776, og imens er bølgerne sikkert gået højt i de to landsbyer. Det er næppe blide ord, der er faldet om den selvbevidste og selvrådige sognefoged. Let og behageligt kan det ikke have været for ham at bestride sit hverv i disse år, og måske har forholdet til hans byfæller været medvirkende til, at han netop i den periode bestemte sig til endeligt at afstå gården og frasige sig sognefogedbestillingen. Sønnen Jes Taysen arvede begge dele.

Det skete, at en bonde, der måtte »rykke ud«, markerede begivenheden ved at rejse en sten ved den ny gård. Billedet viser en sådan sten ved Peter Jahnsens gård på Felsted østermark. Årstallet angiver tidspunktet for udflytningen. 7 F P skal rimeligvis læses som: 7. Felsted Parcel. Betydningen af de sidste bogstaver er ikke kendt.

Imidlertid begyndte modstanden at smuldre. I skrivelse af 22. februar 1777 kunne landkommissionen således meddele amtet, at også Hans Petersen, Nicolaj Hansen og Hans Paulsen havde andraget om at få deres jord samlet og udtaget af fællesskabet. I svaret til de tre bønder – 19. juli 1777 – skriver landkommissionen, at endnu flere bønder har sluttet sig til, at den af amtet nedsatte kommission er kommet til det resultat, at byerne er velegnede til udskiftning, og at der derfor er udstedt en udskiftningsforordning gående ud på, at bymarken vil være at op-

måle af en edsvoren landmåler og samtidigt at bonitere, hvorefter den skal deles forholdsmæssigt mellem markinteressenterne, idet dog kådnere og inderster skal have jord udlagt til erstatning for deres græsningsret.

Også pastor Meyland havde bragt i erfaring, at udskiftningen stod for døren, og i skrivelse af 11. juni 1777 henvendte han sig til kirkevisitatoriet i Tønder og bad om at få udnævnt »eine Mandatum«, d.v.s. en mand med fuldmagt til at varetage kirkens og pastoratets interesser under de forestående forhandlinger. Disse ville uvægerligt føre til en mængde stridigheder, og han ville nødtig have sit gode og fortrolige forhold til menigheden sat over styr. Jurater og ottemænd stolede han ikke på. De sad erfaringsmæssigt og tav stille under forhandlingerne, enten fordi de ikke turde eller ikke ville sige noget.

Præsten fik sit ønske opfyldt. Tyske kancelli meddelte 2. oktober 1777 kirkevisitatoriet, at det havde udpeget husfoged Steingardt, Augustenborg, til at tiltræde den kommission, der skulle lede udskiftningen. De øvrige medlemmer blev: Husfoged Lüders som formand, herredsfoged Møller for de kongelige bønder, hofråd Hinrichsen for de hertugelige og godsejer Andreas Petersen, Ladegård, for de ladegårdske. Denne kommission begyndte sit arbejde i juli 1778, og ved samme tid gik landmåler Niels Jepsen i gang med at opmåle bymarken.

Udflytningen begynder

Kommissionen sluttede sit arbejde den 21. august 1778, og landmålerens »Landmes- und Antheilungsprotocoll« er dateret 16. juni 1779. Begge protokoller er samlede i »Erdbuch von Felstedt 1778«. Herefter kunne udflytningen begynde. Den tyndede i de

følgende år stærkt ud i de to landsbyer, men sognefogedens gård ligger stadig, hvor den har ligget i århundreder, ved siden af den gamle eg. I aftægtsstuen dér henlevede Andreas Taysen sine sidste år. Han døde 1793, og pastor Meyland giver ham det vidnesbyrd, at han »i sit liv og i sin færd var udadlig, en flittig kirkegænger og en retskaffen mand, der opdrog sine børn godt og levede i fred med alle. Sin alderdom tilbragte han med at læse opbyggelige bøger med bøn og betragtning over Guds ord.« – Udtrykket »i fred med alle« må efter det foregående tages med forbehold. Der har unægteligt været tider, hvor det var så som så med freden. Men pastor Meyland holdt sig Luthers forklaring til det 8. bud for øje, når han gjorde indførsler i sin dødebog. Det har nok været den alderende Andreas Taysen, præsten har haft i tankerne, da han skrev nekrolog over sin nabo.

KILDER:

- L.A. Tdr. Amtsstue C 6. 1. nr. 230. Felsted 1771–82.
- L.A. Tdr. Amtsstue C 4. 1. nr. 283. Tumbøl 1768–72.
- L.A. Aug. Distr. C 4. nr. 302. Nørballer-Felsted 1773–1848.
- L.A. Felsted kirkes dødebog 1768–1808.
- Felsted kirkes inventarium 1782. Afskrift i privat eje.
- Erdbuch, Felstedt 1778. Afskrift i privat eje.
- Trap, 5. udg. X–3. S. 944.
- Skøde af 25. jan. 1766 fra Andreas Petersen, Ladegård, til bolsmand Peter Lassen, Tumbøl. Privat eje.
- Sprogfor. Almanak 1898. Jørgen Iversen: En Selvejerbondegaards Historie gennem 3 Aarhundreder.
- Jørgen Iversen: Efterladte optegnelser på L.A. og i privat besiddelse.

Teltkro ved Draved

AF JENS CHR. BENDORFF

Postbud Jens Chr. Bendorff, Øster Højt, skriver om den ensomt, men skønt beliggende Teltkro, om krofolkene gennem knap 200 år og om selve ejendommens mærkelige skæbne.

For den, der for et par timer søger at flygte bort fra den stressede og hæslende hverdag, vil det være ganske udmærket at tage en tur ad gamle og krogede veje. Her finder man ofte, hvad de fleste har glemt og endnu flere aldrig har kendt, for eks. »e Telt«, den gamle kro vest for Draved Skov.

Vi kører ad landevejen, der fra Løgumkloster går sydpå gennem Draved Skov og videre mod Tønder. Ud for den nordlige del af skoven, der ligger til venstre, drejer vi til højre ind på en grusvej, der går i vestlig retning. Over en længere strækning passerer vi nogle huse: den tidligere Draved skole og tre skovarbejderboliger. Til det sidste af husene er vejen såmænd god nok, men så heller ikke ret meget længere. Foran os har vi en sandet vej, der just ikke er velegnet til de store hastigheder. Men smukt er her. Omgivelserne varierer med områder beplantet med gran, lynghede med vildtvoksende mosebirk og andet mindre træværk, mose med meterhøjt græs. Hvor markerne begynder, er grøfterne langs begge sider af vejen tæt bevoksede af et levende hegn, der i sin alsidighed nærmest udgør en lille urskov, hvor der sikkert findes repræsentanter for alle tænkelige træ- og buskearter, der almindeligvis er kendte og gængse i dette land.

Efterhånden, som vi skrider frem, forsvinder de levende hegn og vejsvingene ligeså.

Vi bevæger os nu – stadig mod vest – gennem det åbne landskab med henholdsvis frodige marker til den ene og Kongens Mose til den anden side. Vejen, der fremdeles maner til langsom kørsel, er enkeltsporet og ligner mest af alt en markvej og ikke en tidligere færdselsåre, der gennem århundreder har båret en større og mere betydende trafik. Vi nærmer os nu en gammel ejendom, der ligger på højre side af vejen. Her er endnu de gammeldags små staldvinduer, en dobbelt indgangsdør i facadens midte og dernæst en række stuevinduer med de gammeldags små ruder. I ca. en meters afstand fra stuevinduerne er anbragt et rørgelænder. Det meste af taget er nu tækket med eternit og zink, hvor der før var stråtag. Stald og lade er i forfald og bærer tydelig præg af ikke at have været i brug gennem længere tid. Et overkalket stykke zinkplade anbragt ved indgangsdøren skjuler den inskription, der vitterliggør, at stedet har været kongelig privilegeret kro.

Her er »e Telt«.

Lad os i ro og mag raste lidt for at se på omgivelserne og undersøge historien bag den gamle landevejskro lidt. Ud over en enkelt nærliggende nabo er her langt til nærmeste menneskeboliger. Tidligere lå flere huse og ejendomme i området; men disse er forsvundet, blandt dem var en ejendom kaldet »Lydiksgaard« med tilhørende smedie, der indtil for få år siden lå ved vejen, som fra Teltkro går sydpå. På dette sted står kun de store træer langs grøftkanten og vidner om tidligere menneskeligt virke.

Jo, »e Telt« ligger ensomt, men skønt. En behagelig stilhed hviler over landskabet og

virker vidunderligt beroligende. De mange små ruder i krostuernes vinduer minder én om små øjne, der hver med sit lille venlige glimt byder én velkommen til stedet.

20 demat ødejord

I længst forsvundne tider – d.v.s. for et par hundrede år siden – var store dele af Kongens Mose bortforpagtet til de nærboende, der ved slidsomt arbejde med tørvegravning skaffede sig en ekstrairndtægt. Det synes imidlertid, at det har knebet med at kunne have tørvene i fred for tyveknægte. Det fremgår nemlig af samtidige kilder, at forpagterne har ladet føre opsyn med mosen og til den vagthavende ladet opsætte et telt, i hvilket han, mod en lejeafgift, kunne bo og opholde sig sommeren igennem.

I sommeren 1771 var den vagthavende således en mand ved navn Mathias Petersen. Det kan meget vel tænkes, at bestillingen som vagtmand er blevet lidt ensformig. I alle tilfælde har Mathias Petersen haft god tid til at se sig omkring og har da også fattet forkærlighed for en strimmel ødejord langs vejen mod Draved Skov. Arealet var, efter hans beskrivelse, ubrugeligt til både kreaturgræsning og tørvegravning, dets størrelse var 20 demat og hørte ind under den kongelige domæne.

Den 9. december 1771 lader Mathias Petersen til Hs. Kongl. Majestæt Chr. VII udfærdige en ansøgning, hvori han allernådigst beder om at få tildelt 20 demat ødejord ved udkanten af Draved Mose i Løgumkloster amt, til kultivering og med tilkendelse af fæsteretten for sig og sine arvinger, samt fritagelse for alle afgifter i en 20-årig periode. Med det sidste som baggrund henviser han til kolonisterne, der får tilkendt de såkaldte 20 frihedsår, frit hus og penge til underholdning, og, fortsætter han: »lad da så meget desmere mig få mit lille ønske opfyldt, da jeg er ærbødig og på grunden vil opføre et hus for egne omkostninger og intet

ønsker ud over en 20-årig periode fri for alle afgifter på grund af jordens ufrugtbarhed, de store omkostninger og de med opdyrkingen forbundne svære arbejder«. Endelig indvilger han i, efter de 20 frihedsår, at betale en, efter jordens beskaffenhed, ansat passende årlig afgift. I øvrigt gør han i brevet rede for sit sommerophold i teltet, der var opsat på det omhandlede areal.

Om Mathias Petersen nogensinde har fået besvaret sit underdanige andragende, er ikke konstateret; men sikkert er det, at han ikke har fået sit lille ønske opfyldt. De 20 demat ødejord er nemlig, som før nævnt, en del af en til Løgumkloster hørende kongelig domænegrund, hvis størrelse er godt og vel 590 tdr. land og beliggende rundt om Draved Skov. Denne jord tilhørte fra fordums tid det længst forsvundne Draved Gods, hvorom sagnet vil vide, at kong Harald Blåtand her en tid holdt sig skjult under de på hans tid værende kristendomsforfølgelser og stridigheder med sønnen, Svend Tveskæg. Senere nævnes Draved Hus 1263; i 1280 skænker enken Martha Little 1 otting til klostret i Løgum, og endelig i 1564 overdrager ejeren af »huset i Draved afgiften til præsteembedet i Løgumkloster i stedet for til Højst, hvortil det ellers hører«.

Andre og mere betydende personers interesser for den kgl. jord er samtidig kommet ind i billedet og synes at have fortrængt Mathias Petersen; han nævnes i hvert fald ikke mere i denne forbindelse.

I Løgumkloster fik man 1770 en ny birkefoged ved navn Lorentz Paulsen, der indtil da havde været retsskriver på slottet i Tønder. Han var født i Jejsing 1723 som søn af den formuende kromand Hans Paulsen og hustru Magdalene. Lorentz Paulsen giftede sig 1746 i Tønder med Dorothea Margaretha, født 1726 i Tønder, død i Løgumkloster 6. 10. 1794, (begravet med klokkeringning og ingen sang), hun var datter af kniplingshandler Andreas Detlefsen og Marina, født Hansen, i Tønder. Før Lorentz Paulsen over-

Teltkro omkring den første verdenskrig.

tog embedet i Løgumkloster, sikrede han sig, at hans ældste søn, Andreas Paulsen, efterfulgte ham som retsskriver. Om det er forfremmelsen til birkefoged, der er gået Lorentz Paulsen til hovedet, skal jeg lade være usagt, men i hvert fald begynder han ret snart at tumle med jordspekulationer. Dog i første omgang på oprettelsen af en kro på samme sted, hvor det før omtalte telt var opført, og hvor i nærheden en vej fører sydpå fra den øst-vestgående Løgumkloster-Tøndervej. Til formålet lader han opføre stuehus og stald, og den 26. 8. 1776 foreligger koncession på kroeri, brænderi og bryggeri, hvorefter »Drawitter Holzkrug«, som det officielt blev kaldt – lokalt og i folkemunde dog altid kaldet »e Telt« – en kendsgerning.

At dette for den lokale befolkning ved Draved og i omegnen har været en sensa-

tion, kan meget vel tænkes, da der her, i modsætning til de fleste andre steder på den tid, var langt til nærmeste kro. Krostuerne blev da også pyntet op efter datidens skik og brug; for eks. fremstillede en skolelærer i Draved en serie tegninger med anvisninger og fyndord om almindelig kroskik m. m.

Samtidig med, at Lorentz Paulsen oprettede »Drawitter Holzkrug«, arbejdede han hen på at få ejendomsretten over de øvrige 590 tdr. kgl. avlsgrund ved Draved Skov. Som birkefoged har dette sikkert ikke voldt ham synderlig besvær. I Skyld- og Panteprotokollen finder man her et nyt afsnit påbegyndt, hvor der står nedfældet, at, »i følge allerhøjeste overladelæsbrev af 4. februar 1782, Lorentz Paulsen er tilkendt den i Løgumkloster værende kongelige avlsgrund, stor 590 tdr., 3/16 skp., kvalitet 172 tdr., 1 skp., 2/16, som selvstændig ejendom,

hvorpå han allerede har opført beboelseshus og stald, og hvortil, i følge allerhøjeste kgl. koncession af 26. 8. 1776, var bevilget ham ret til at drive kroeri, brænderi og bryggeri. (Teltkro). På arealet er behæftet en årlig afgift, efter forløbet af de 20 frihedsår, på 102 Rdl., 7 Mark og 6 Penning, og for krovirkomheden en årlig recognition på 4 Rdl.«

På den nyerhvervede jord opførte birkefoged Lorentz Paulsen nye landbrugsbygninger i den nordlige udkant af Draved Skov. Stedet kaldte han »Frederiksgaard«.

En kongelig privilegeret kro

At en kro var kongelig privilegeret betød ikke alene, at det var gæstgiveri, brænderi og bryggeri, men også, at der på stedet kunne drives købmandshandel. Der medfulgte dog også visse forpligtelser med hensyn til de farende svende – bosserne, som de kaldtes, efter det tyske »Burschen«. Til dem skulle der ydes gratis nattely. Til dette formål var indrettet det såkaldte »boskommer«, hvor der til enhver tid skulle forefindes rent, tørt halm som soveplads. Ligeledes skulle man, jvr. de gamle bestemmelser, yde dem gratis morgenmad; og der kom mange bosser til Teltkro, ofte flere ad gangen. Rent umiddelbart skulle man mene, at disse bosbesøg må have været en uheldig belastning for en landevejskro, hvad det givetvis også har været; men på den anden side – datidens kommunikationsmidler taget i betragtning – har disse farende svende, der vandrede lande og riger rundt, bragt en masse nyheder, mere eller mindre sandfærdige, nyere eller ældre, med ude fra den store verden. Men dog alligevel nyheder, som sikkert har givet samtalestof for længere tid mand og mand imellem i det lille, udstrakte Draved bysamfund.

Hvad der, dele af året, også var med til at krydre hverdagen for beboerne i de ensomt beliggende huse ved Draved, var stude-

driverne og svinedriverne, når de med deres flokke af henholdsvis stude eller svin kom fra Jylland på vej til markederne sydpå, efter lange dagsmarscher, gjorde holdt »å e Telt«. Kreaturerne blev gennet til græsning i mosen. Svinene blev gennet ind i en dertil anlagt svinefold, der var omgærdet med et dige af græstørv eller lignende. Driverne overnattede og indtog deres fortæring på kroen. Og mon så ikke omegnens mandlige indvånere mangan aftenstund er mødt op og lejret sig sammen med driverne ved bordene i krostuen for at høre nyt fra fjerne egne af landet.

Men det var dog ikke bosser og drivere alene, der gæstede Teltkro. Vejfarende fra fjern og nær, agende som gående, rastede her og lod for en stund hvilen falde over sig ved en punsch eller anden fortæring. Kroen var også i mange tilfælde stedet, hvor der blev rastet eller festet i forbindelse med udflugter til Draved Skov. Kroens ensomme beliggenhed gjorde også, at velhavende folk, efter sigende, holdt deres private gilder her i visheden om her at være uden for rækkevidde af uvedkommende nysgerrig opmærksomhed.

Markedsdage

På markedsdagene i Løgumkloster i august måned – Klostermerkend – var der stort rykind på Teltkro. Her måtte markeds-gæsterne, der kom ad denne vej, lige ind og ty en genstand (eller flere), hvad enten de rejste til eller fra marked. I de tre dage, Klostermerkend stod på, er det sikkert ikke blevet til megen søvn og hvile for krofolkene på »e Telt«. Men det var store dage og har ganske givet været umagen værd.

Birkefoged Lorentz Paulsen har øjensynligt haft mere end nok at se til efter overtagelsen af den kgl. avlsgrund og opførelsen af Frederiksgaard. Utænkeligt er det ikke, at det har været mangel på likvide midler, der førte til, at han den 25. september 1784

solgte Teltkro med et tilliggende på 10–11 demat til møllersvend Matthias Jacobsen. Denne var født 6. juni 1751 som søn af inderste Jacob Hansen og Elsabe (Elisabeth), f. Matzdatter i Ellehus, senere Mittenborg og Vester-Højst i Højst sogn. Han giftede sig 24. maj 1777 med Maren, datter af Tonne Henningsen og Johanna, f. Hansen i Hunderup.

Matthias Jacobsens virke på Teltkro blev dog kun af kort varighed. I året 1787 den 14. august overtoges kroen af den purunge Enewald Paulsen. Han var født 10. september 1768 og var søn af boelsmand Paul Nielsen og Mette Christensdatter i Bøgvad i Højst sogn. På det tidspunkt har halvbroderen Matthias Paulsen, der den 10. februar 1781 blev gift med Kiesten Marie fra Ørsløv, overtaget hjemstavnen i Bøgvad, hvorefter Mette og Paul Nielsen er flyttet med sønnen Enewald til Teltkro. Her døde forresten Paul Niensens datter Anna Magdalena den 3. november 1795, 21¹/₂ år gammel. Også Paul Nielsen endte sine dage på Teltkro, hvor han døde den 2. november 1805 og blev, i følge kirkebogen, »86 eller 87 år og 6 uger gammel«.

For at klare købet af kroen, optog Enewald Paulsen et obligationslån hos præsten i Højst, pastor Hans Petersen (præst i Højst 1770–1809). Dette lån skulle forrentes med 4¹/₂ procent pro anno.

Kroen solgt til samme familie

Teltkro skiftede ejer igen den 30. januar 1813. Den overtoges da af en skovfogedenke, fru Johanne Clausen fra Draved, og hermed gled ejendommen ud af familiens eje. Dog skulle der kun hengå ca. fire og et halvt år, før den igen blev overtaget af medlemmer af samme familie. Fru Johanne Clausen solgte nemlig allerede den 13. juni 1817 kroen til Andreas Petersen i Løgumkloster og kolonist Christen Nissen (Schmidt) på Emmerskebjerg, der i fællesskab foretog kø-

bet. Christen Nissen med familie flyttede ind på Teltkro umiddelbart efter overtagelsen, medens Andreas Petersen forblev boende i Løgumkloster.

Familieforholdet bestod deri, at Christen Nissens hustru Christina, født den 15. september 1770 i Bøgvad, var søster til den tidligere ejer, Enewald Paulsen, og i de følgende 140 år fik ikke mindre end fem slægtled deres virke som krofolk på »e Telt«.

Økonomiske transaktioner

Fællesejet af ejendommen Christen Nissen og Andreas Petersen imellem varede et par år. Den 13. juli 1819 sælger og overdrager Andreas Petersen sin halvpart af Teltkro med alt tilbehør incl. koncession på kroeriet m. v. til Christen Nissen og dennes arvinger. Christen Nissen overtager alene de på ejendommen hvilende prioriteter, der kan udbetales med halv års opsigelse eller fremdeles forrentes og afdrages. Obligationslånet, som Enewald Paulsen ved overtagelsen 1787 optog hos pastor Petersen i Højst, og, som ved kontrahenternes overtagelse 1817, var nedbragt til 233,16 Rdl.SHC., fremdeles forrentes med 4¹/₂ pct. og afdrages til pastor Petersens efterlevende børn. Et obligationslån af 8. november 1805 optaget hos kniplingshandler Hans Hansen i Tønder, stort 100 Rdl.SHC., forrentes med 5 pct. p. a. Endvidere har Andreas Petersen gjort forskellige udlæg i rede penge, beløbende sig ialt 166,32 Rdl.SHC., som Christen Nissen skal tilbagebetale og forrente med 5 pct. fra majdag 1818 at regne til Andreas Petersen eller dennes arvinger; opsigelsesfristen er et halvt år. Da Christen Nissen, som nævnt, har beboet Teltkro i to år og i denne tid har haft de løbende indtægter og fordele, forpligter han sig til at holde Andreas Petersen fri for udgifter af enhver art, der kan være påløbet ejendommen i de forløbne to år, og at han straks får indprotokolleret den samlede købesum af 500 Rdl.SHC.

Det blev imidlertid ikke forundt Christen Nissen for et længere åremål at være ene-ejer af Teltkro. Han afgik ved døden den 6. juni 1825, 55 år gammel. At han har været en driftig landmand fremgår bl. a. af, at han den 20. juli 1808, mens han endnu var kolonist på Emmerskebjerg, lejede 4 demat engareal af den solvigsk jord for en årlig leje af 20,19 Rdl.SHC. og fortsatte dette lejemål efter overtagelsen af Teltkro. Endvidere udbetalte han den 12. november 1821 det af Enewald Paulsen optagne lån af 14. august 1787 med renter til afdøde pastor Petersens arvinger.

Christen Nissens enke, Christina, stod nu tilbage med ejendommen og tre hjemmeværende børn, sønnerne Enewald Christensen Schmidt og Hans Christensen Schmidt samt datteren Anna. Sønnen Hans Christensen Schmidt døde i øvrigt den 6. november 1833, 29 år gammel. En tredje søn, Nis Christensen Schmidt, var ottendedelsgårdmand i Lille Emmerske ved Tønder. Han var tidlig blevet enkemand, idet hans hustru Marina, der var datter af boelsmand i Lille Emmerske Phillip Waltz og Anna, født Peters, var afgået ved døden den 23. november 1823, efterladende ægtefællen samt to børn, Christian og Christina.

I 1826, året efter at Christina var blevet enke, opstod der ildebrand på Teltkro, og denne nedbrændte til grunden. Et nyt hus blev opført; denne gang på den modsatte side af vejen, og det er denne bygning, vi ser i dag.

Nis arvede kroen

Efter enke Christinas død i 1835 lod de tre søskende, Nis, Enewald og Anna, boet opgøre for den påfølgende arvedeling. De enedes om, at deres ældste bror Nis for fremtiden skulle besidde og eje Teltkro med hus og jord, indbo og udbo tillige med avlsredskaber og beslag, hvorpå der var indprotokolleret en fast gæld på 1200 Mark SHC.

Faderen, Christen Nissen, havde i sin tid udlånt 300 Mark SHC til Christian Feddersen i Store Emmerske, og som de nu havde til gode; til gode havde de også 150 Mark SHC, som faderen havde udlånt til Peter Samuelsens enke i Alslev i Højst sogn.

Som erstatning for overtagelsen af hjemmet skulle Nis Christensen Schmidt udrede 300 Mark SHC til sine to yngre søskende, i alt en sum af 750 Mark SHC. Disse penge skulle fordeles således, at Enewald blev tilkendt 450 Mark og Anna 300 Mark; men da de 450 Mark var udestående fordringer, skulle alle tre søskende stå in solidum med hensyn til eventuelt tab af dette beløb. Desuden skulle Enewald og Anna have »hver en ny Seng, og hvad ellers een eller anden Smaating angaaer, som de desuden kunde ønske sig af ham; da skal denne gives dem ved fælles Minde og Overenskomst uden at forstyrre eller hæve denne skriftlige Forening og Deling«.

Foruden at Nis Christensen Schmidt nu stod som den nye ejer af Teltkro, fortsatte han også lejemålet af de 4 demat solvigsk engjord, som i øvrigt var ansat til en takstationsværdi af 400 Mark, og hvoraf han i krigsåret 1849 betalte 7 Mark og 8 Penning i krigsskat. Som før omtalt var han ved overtagelsen af Teltkro enkemand. Men den 24. september 1836 giftede han sig med Catharina Maria Samuelsen, født 10. maj 1801 som datter af gdr. Peter Samuelsen og Ellen, født Jebsen i Alslev i Højst sogn.

Nye slægtled

I det halve hundrede år, der var gået siden oprettelsen, havde Teltkro skiftet ejer adskillige gange. Nis Christensen Schmidt var den ottende indehaver incl. fællesejet fra 1817 til 1819. Der hengik nu en længere årrække før næste ejerskifte. Nis døde 1878. I mellemtiden havde den ene af ægteparrets tre døtre, Ellen Christine, født 1840, den 9. oktober 1865 indgået ægteskab med Rasmus

Jessen Hermannsen, der var født i Højst sogn som søn af Johannes Hermannsen og Anna Malene Samuelsen i Højst sogn.

Det blev altså Ellen og Rasmus Jessen Hermannsen, der kom til at videreføre slægten på den kendte landevejskro. Købesummen var da 4000 Rdl.SHC plus aftægt til Catharina og Nis Christensen Schmidt. For Ellen og Rasmus lå nu forude mange års virke på »e Telt«.

En køn historie

I denne periode skulle der bygges ny bageovn i bryghuset, der lå i haven sønden for den i 1826 nedbrændte ejendom. Til formålet engagerede man nede fra Tyskland tre håndværkere, der, efter sigende, skulle være eksperter i at bygge nye ovne efter helt nye principper. Ovnbyggerne foregav, at arbejdet nødvendigvis måtte udføres i største hemmelighed, for at andre ikke skulle kunne lære dem »kunsten« af. Vinduerne blev indvendigt tilhængt med sække, døren udvendig forsynet med en forsvarlig lås, ligesom den indvendig fra kunne stænges og bindes, så ingen kunne komme ind. Til yderligere sikkerhed måtte arbejdet foregå om natten; følgelig måtte håndværkerne sove om dagen. Som tiden gik, og bygningen af ovnen åbenbart ikke syntes at nærme sig nogen afslutning, begyndte kromanden at fatte mistanke om, at der var noget uldent med i spillet. En dag, mens håndværkerne sov, brød han låsen til bryghuset op. Arbejdet med ovnen var da kun lige begyndt. Et spil kort på bordet røbede, hvori det hemmelige natarbejde bestod. De fremmede håndværkere var afsløret. Ovnen blev bygget færdig i en dags tid, hvorefter håndværkerne i hast rejste bort.

Ligesom sine forgængere var Rasmus Jessen Hermannsen en dygtig landmand. Året efter overtagelsen forøger han ejendommens tilliggende: »Ifølge Skrivelse fra den Slesvigske Regering af 25. 4. 1866 er det Peter Christian Lorenzen bevilget fra sit Parcelsted

paa Lydiksgaard at afhænde et Areal paa 11 Demat og 62 Roder til uadskillelig Forbindelse med Rasmus Jessen Hermannsen, Telt.« I følge en kontrakt af 10. november 1869 købte han endvidere af Mads Nielsen Mahler og Johan Frederik Nissen i Højst en eng, kaldet »Markende«, stor 3 demat og 171 kvadratroder, beliggende vest for Højst. Engen tilhørte en mindre ejendom i Højst, som sælgerne havde erhvervet ved kontrakt af 13. jan. 1868, formentlig til udstykning.

Da Rasmus døde den 30. juni 1883, var sønnen, Johannes Hermannsen, der var født 28. april 1869, kun 14 år. Mens Ellen selv stod for det indvendige – kroeriet og husholdningen – havde hun i de følgende år forskellige til at bestyre landbruget.

»Ellen å e Telt«

Det er ofte blevet mig fortalt, at »Ellen å e Telt«, som hun kaldtes, var meget vellidt af både naboer og kroens gæster; især var hun god mod ældre mennesker. I nærheden boede et par ældre folk, Peter Nissen Jacobsen og Magdalene, som hun havde megen omsorg for. Da de ikke mere ønskede at bo alene, tog hun dem til sig på Teltkro. Som påskønnelse herfor tilskødede de hende deres hus med godt og vel 1 hektar jord. Fremover skulle de så have kost og logi, lægehjælp og medicin i sygdomstilfælde samt årlig 36 Mark i håndpenge, så længe de begge levede; døde den ene, skulle den efterlevende have 18 Mark i håndpenge årlig. Endvidere skulle Ellen sørge for en standsmæssig begravelse.

Det var med andre ord dette aftægt, der var den egentlige pris for huset, da der i overladelleskontrakten af 14. juni 1888 ikke nævnes anden købesum. Ellen overtog da også huset med denne aftægtsklausul og videresolgte det på samme vilkår samme år til landmand Albert Peter Jensen i Hostrup, der igen 1897 solgte det til Jens Peter Nicolai Petersen i Høgslund, Abild sogn.

Det skete ikke så sjældent, at nogle af omegnens beboere »faldt« ind på »e Telt« for at underholde hinanden over en genstand. Det skete da også af og til, at nogle blev »hængende«. Således traf det sig, at tre af omegnens bønder en eftermiddag mødtes på Teltkro. Da de i løbet af eftermiddagen havde forsynet sig med et ikke nærmere opgivet antal genstande, følte den ene af gæsterne trang til at komme udenfor i et fra naturens side såre nødvendigt ærinde. Da han vendte tilbage, snakkede han højt og undrende over, at der udenfor var så forskrækkeligt mørkt. De andre tog dog ikke notits af hans undren, da der jo stadig var fuldt dagslys. Hen på aftenen gik de tre gæster, og Ellen og hendes tjenestepige ville gå ti ro. Pigens kammer var et mørkt rum uden vinduer, og følgelig var her, selv midt på dagen, bælgmørkt. Døren til kammeret var i nærheden af yderdøren til gårdspladsen. Da pigen åbnede døren, bemærkede hun, i skæret af lampen, at der stod en anselig søle vand på gulvet, ligesom en del af dynen på hendes seng var gennemblødt. Ellen blev underrettet, og straks var de klar over årsagen: den omtalte gæst havde taget fejl af dørene! At solen på det tidspunkt af dagen skulle have skinnet ind ad vinduerne, er åbenbart ikke faldet ham ind.

Snaps eller sennep

Mod slutningen af 1800-tallet havde de anlagte jernbaner efterhånden overtaget de lange dyretransporter sydpå. Landevejstransporten ført af drivere aftog for helt at op-høre; der var blevet mere stille på »e Telt«. Et par årtier efter århundredskiftet begyndte motorkøretøjerne at vinde indpas. Den gamle oksevejs beskaffenhed var just ikke base-ret på disse nymodens trafikmidler. Denne form for trafik søgte ad mere fastbundede veje. Teltkro blev, med sin beliggenhed, end-nu mere ensom. Men stadigvæk fandt mange gæster vej hertil, og man kom her gerne, for

Ellen var en god krokone, der forstod at hygge om gæsterne. Fra omkring 1920 afholdtes på Teltkro den årlige udlejning af jorderne til den i 1919 nedbrændte gård, Mosbøl. Brandtomten var blevet købt af et såkaldt millionfirma, der bestod af fire mand. Under disse udlejninger trakterede firmaet de tilstedeværende med diverse drikkevarer og pølser med sennep. Et år fandt firmaet, at traktementsomkostningerne blev for store, og gjorde herom henvendelse til udlejnings-lederen, Hans Winther fra St. Tønde, om, at der skulle spares på snapsen. Hertil svarede Hans Winther, at dette ikke lod sig gøre; det eneste, der kunne spares på, var sennep.

Kun én arving

Den eneste arvtager til den gamle kro var sønnen, Johannes Hermannsen. Da han omkring 1895 giftede sig med Anna Maria Thomsen, født 14. maj 1871, datter af Hans Christian Thomsen og Johanne Cathrine, født Rosenblatt i Solderup i Hostrup sogn, var Ellen ganske vist langt oppe i årene, men havde dog ikke til hensigt at frasige sig virksomheden. Johannes og hustruen flyttede da til Holdt og senere til Kathale i Daler sogn, hvor Johannes døde 1905 efter et ulykkestilfælde. Kort tid efter flyttede Anna Maria sammen med børnene til Højst, hvor også hendes søster boede. Året efter, den 14. september 1906, døde også Anna Maria. Børnene, hvoraf den ældste var en halv snes år, var dermed forældreløse og blev udsat forskellige steder i pleje. Sønnen, Rasmus Jessen Hermannsen, født 18. juli 1898 og opkaldt efter farfaderen, kom således i pleje hos gdr. Siegfridt Petersen og Kathrine i Højst, hvor han fik et godt hjem, en god opdragelse i et godt og solidt landbohjem.

Den 12. januar 1924 døde Siegfridt Petersen. Samme år giftede Rasmus sig med Eline Andersen, født 19. juni 1894, datter af gdr. Jørgen Peter Andersen og Anna Mathilde, født Nissen i Kongsbjerg i Abild sogn. I ca.

tre år boede de hos Kathrine og bestyrede ejendommen for hende.

Nogle år før Siegfriid Petersen døde, udstykkede han gården, så der kun blev en mindre parcel tilbage. Bygningerne var gamle og upraktisk beliggende i forhold til jorden. Eline og Rasmus flyttede da til Sæd i Ubjerg sogn, hvor de bestyrede en ejendom tilhørende lærer Claus Eskildsen. Men både fra Sæd og senere fra Teltkro gik turen ofte til Højst for at besøge Kathrine, der døde 1948, 85 år gammel.

Gamle bedstemor »Ellen å e Telt« var endnu aktiv og klarede den daglige dont. Længe varede det dog ikke; hun døde i november 1927, 87 år gammel. Et langt og virksomt liv på fødehjemmet var afsluttet. Hun var kendt og agtet viden om af alle – unge som gamle – for hvem havde ikke gæstet Teltkro!

Sjette generation

Efter Ellens død overtoges ejendommen af Eline og Rasmus. Atter stod en Rasmus Jessen Hermannsen som bonde og gæstgiver på »e Telt«, der hermed var sikret endnu en generation – den sjette – i slægtens eje. På fortræffelig vis fulgte Rasmus i fædrenes spor som en solid og forstandig landmand, der med flid og omhu drev sit landbrug. Den gæstfrihed, som gennem tidligere generationer havde kendetegnet Teltkro, fortsatte til fuldkommenhed med Eline og Rasmus.

Da den nye vej gennem Draved Skov blev anlagt i 1938, var kroens skæbne stort set beseglet. Den gamle, før så befærdede oksevej, blev snart glemmt. Teltkro blev endnu mere ensom, og man nøjedes med at have afholdsbeværtning fra 1938 til 1939 for derefter helt at nedlægge stedet som gæstgivergård. Gennem 163 år havde utallige mennesker her søgt husly og hvile, sulten stillet og tørsten slukket. Nu var dette forbi, og som landevejskro gik »e Telt« over i historien. Derimod fortsatte Eline og Rasmus deres

landbrugsvirksomhed. Ejendommens størrelse var, i følge en opgørelse fra den Kgl. Amtsret i Løgumkloster den 15. maj 1896 omkring 52 tdr. land.

I hjemmet opvoksede datteren Ellen og sønnen Jørgen. Alt tegnede lyst, og med Jørgen kunne man se hen til, at »e Telt« kunne gå videre til syvende generation. Men skæbnen ville det anderledes. Ellen døde i 15 års alderen af en uheldelig sygdom. En årrække senere døde også Jørgen, kun godt en snes år gammel. Eline og Rasmus, der efterhånden var kommet langt op i årene, sad nu ene tilbage; tilmed var helbredet ikke det bedste.

I 1962 solgte de ejendommen, hvor de havde haft deres virke gennem 34 år, og bosatte sig i Løgumkloster, hvor de havde købt hus.

Slægtens tilknytning til den gamle kro gennem 170 år var hermed afsluttet; et langt kapitel i kroens historie.

Efterslet

Mens vi er på stedet, har vi, i dette besøgs anledning, af nuværende ejer fået lov til at gå indenfor. Huset er ubeboet. Travle menneskers færden her hører fortiden til. Overalt er tomt og roligt. I de gamle krostuer kan man en stille stund føle sig hensat til gamle dage, opleve de mennesker, der her har haft deres færden, lytte til klirrende bægre og glas, munter sang, en summen af hæse stemmer fra rejsende og beboere fra omegnen snakke nyheder på godt og ondt, støjende og taktfaste tramp af støvler og træsko fra dans til en kvækkende harmonika eller en jamrende violin; man næsten fornemmer den sødlige damp fra gæsternes varme kaffepunscher med en svag islæt af den særlige aroma fra de tændte petroleumslamper i de mørke vinteraftener.

Men tilbage til virkeligheden! Teltkro er i forfald. Og hvem ved, kan hænde, om få årtier husker ingen, at her lå »e Telt«!

Boganmeldelser

FLENSBORGBILLEDER

Christian Wolffs forlag i Flensborg sætter sin lid til et åbenbart umætteligt behov for lokale billedbøger syd for grænsen, når det har udsendt en ny udgave af billedbogen om Flensborg. Danske købere må også vise sig interesseret, siden man påny har udsendt en særudgave beregnet på danske læsere, denne gang med dansk tekst af overbibliotekar Jørgen Hamre.

Der er mere liv over billederne end i de tidligere udgaver. F. eks. er de stive orkesterbilleder blevet afløst af en herlig serie optagelser af de to dirigenter Heinrich Steiner og Carl von Garaguly, og man har taget folkelivsbilleder med, så man end ikke er vejet tilbage for at bringe billedreportage fra en demonstration på Nørretorv. Ombrydningen er sket med megen sans for kontrastvirkningen, hvilket til gengæld er gået noget ud over sammenhængen. F. eks. er der et billede »Maskebrønden set fra museums-trappen«, hvor en ikke stedkendt først vil fatte meningen, når han omme bag i bogen får et billede af maskebrønden set forfra. Også billederne af Kompagniporten er anbragt spredt, endda med så lange mellemrum, at Christian Firtal i mellemtiden forvandles fra romer til araber, fra IV til 4. Tilsvarende spredning har ramt det jubilerende skibsværft, der til gengæld – formodentlig som en cadeau til 100 års jubi-

læet, der blev fejret nu i juli 1972 – får lov til at indlede billedværket med et billede fra Alpinas stabelafløbning, hvor dog den lykkelige afslutning er gemt henne bag i bogen. Et andet 100 års minde er derimod fjernet fra denne udgave, idet man har ladet billedet med vandstandsmærkerne fra oversvømmelserne i 1694, 1835 og Klewings mindeplade fra den sidste i 1872 udgå.

Jørgen Hamre, der iøvrigt kan glæde sig over at have fået sit bibliotek med på ikke mindre end fire billeder, har søgt at bøde på spredningen ved at skabe sammenhæng med en kortfattet tekst, der løber videre fra side til side. Den er lige så vellykket som utraditionel. Når den altså skal være kort, og det er jo ideen i denne billedbog.

Bogen slutter med en litteraturfortegnelse, der bl. a. omfatter Flensborg bys historie 1–2, 1953, men tilsyneladende har forfatteren overset, at professor dr. jur. Stig Juul i 1. bind side 26 konkluderer, at det ikke er den latinske udgave, men den danske (som er afbildet i billedbogen), der gengiver den stadsret, som hertug Valdemar stadfæstede i 1284. Men det vil næppe støde mange læsere, og lad da forlag, fotograf og forfatter være rost for deres indsats. Hvordan kan det være, at der ikke er et tilsvarende marked – f. eks. af billedbøger med tysk tekst beregnet på tyske turister – nord for grænsen? *bjs.*

Sagt og skrevet

HISTORIENS TALE

Historiebøger må naturligvis føres à jour. Det er meningsløst at lade det dansk-tyske grænse-lands historie stoppe ved 1920, som enkelte historiebøger stadig siges at gøre. Mellemkrigs- og efterkrigsårene har unægtelig sat sig stærke spor i både Nord- og Sydslesvigs historie. Det er klart, at Bonn- og Københavns-erklæringerne og deres følger hører med til en beskrivelse af den historiske udvikling i landet mellem Kongeåen

og Ejderen og i forholdet mellem Danmark og Tyskland.

Grænseforeningens ønske om at føre historien frem til i dag har sin berettigelse, men den øjeblikkelige tilstand er dog snarere et spørgsmål om samfundskundskab end om historie. Gælder det spørgsmålet om de to mindretals forhold til herbergsstaterne og om herbergsstaternes forhold til deres respektive mindretal, kan det ikke klart nok siges, at situationen aldrig har været mere afbalanceret, end den er i dag. Men en re-

vision af historiebøgenes omtale af forholdene i grænselandet i dag bør ikke føre til, at der lægges skjul på den historiske udvikling og dens årsager.

Det er af historisk og samfundsmæssig vigtighed, at ungdommen får en belæring om, hvorfor der endnu 108 år efter krigen i 1864 eksisterer et betydeligt dansk mindretal i Sydslesvig, og hvorfor der i det rent dansktalende Nordslesvig stadig lever en minoritet, der føler sig nærmere knyttet til tysk kultur end den øvrige danske befolkning.

At kende baggrunden for mindretallenes eksistens er en forudsætning for gensidig forståelse. At kende årsagerne til vækst og tilbagegang i mindretallenes numeriske styrke kan yderligere underbygge forståelsen af, hvor vigtigt det er, at der vises gensidig respekt. Derfor skal grænselandets historie ikke slettes eller blot føres frem til 1972. Der skal søges ind bag årstallene til den folkelige og historiske sammenhæng – i højere grad end historiebøgerne almindeligvis gør. For at det nye samarbejde over grænsen kan blive så gnidningsløst som muligt.

(Berlingske Tidende)

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. juli: Bustrup Dam børnehave i Slesvig, som i 1953 startede i en ombygget staldbygning med 6 drenge og 12 piger, får nu en nybygning med plads til de 30 børn, som går i børnehaven.

3. juli: Flensborg skibsværft, der engang var Flensborgs største arbejdsplads med flere tusinde ansatte, fejrer sit 100 års jubilæum. Værftet beskæftiger ca. 1300.

Landkommunalforeningen i Slesvig-Holsten anbefaler dels en sammenslutning af Flensborg og Slesvig amter, som vil give en amtsstørrelse som amterne Nordfrisland og Rensborg-Egernførde, dels at Flensborg by bevares som kredsfi by.

4. juli: Det sydslesvigske Samråd anbefaler i en prioritering af de sydslesvigske anlægsopgaver på to sideordnede lister dels opførelsen af fire ny børnehaver, en i Bredsted, en i Egernførde og to i Flensborg, dels færdiggørelsen af en ny præstebolig i Flensborg, udbygningen af Foreningernes Hus i Engelsby og udvidelsen af Husumhus i Husum.

Landdagen i Kiel vedtog en ny fredningslov, der skal sikre mindeværdige objekter af kulturel og historisk art. Loven er stærkt påvirket af danske eksperterers synspunkter.

6. juli: Det i 1968 oprettede selskab til fremme af erhvervslivet, Wirtschaftsförderungsgesellschaft Nord må nu opgives, efter at såvel Flensborg by som amtet Nordfrisland har udmeldt sig.

Flensborg byråd vedtog en saneringsplan for Flensborg gamle bydele omfattende ialt 92 ha.

7. juli: I regnskabsåret 1971 gav amter, købstæder og kommune et samlet tilskud til forskellige grene af det danske arbejde på ialt 543.184 DM, hvilket i forhold til 1970 er en stigning på 89.691 DM, oplyser formanden for Sydslesvigske Vælgerforenings kommunalpolitiske udvalg, skræddermester Karl Christiansen, Frederiksstad.

8. juli: Nordfrislands næstsidsste endnu bevarede galgehøj, Ravnsbjerg ved Sdr. Løgum, hvor en tilhugget sten hidtil har markeret, at her lå Kær herreds rettersted, er sløjft for at

give plads for et ammunitionsdepot. Samtidig er henvend tyve bronzealderhøje omkring Læk fredet.

14. juli: Antallet af landbrug i Slesvig-Holsten er siden 1950 faldet fra 60.000 til 38.000 og antallet af beskæftigede ved landbruget fra 260.000 til 95.000.

18. juli: Risum-Lindholm kommuneråd vedtog at yde et byggetilskud på 80 DM pr. barn til en ny dansk børnehave i Risum, der er normeret til 30 børn.

Arkæologer fra Århus universitet har frilagt tømmerkonstruktioner under Danevirkes hovedvold; man mener, at man her står ved den vold, kong Godfred byggede 808.

Universitetslektor Lorenz Rerup, født i Flensborg og en tid ansat som bibliotekslektor ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg, er udnævnt til professor i samfundsvidenskab ved det nye universitetscenter i Roskilde.

25. juli: Flensborgs indbyggertal er nu under 95.000. Mens det den 1. 4. 1971 endnu var på 96.659, er tallet nu nede på 94.810.

28. juli: Med tørlæggelse af vadehavsområdet bag det nye dige ved Ejderens munding indvindes 1500 ha nyt land, som skal anvendes til rekreative formål og feriebyer.

30. juli: Harreslev kommuneråd vedtog at bevare Nyboderhusene i Kobbermølle og afviste dermed et forslag om at erklære de gamle ejendomme fra Christian IV's tid for saneringsmodne.

NORD FOR GRÆNSEN

1. juli: Forslaget om at Slesvigske Fodregiments musikkorps i forbindelse med regeringens sparebestræbelser skal nedlægges rejser protestaktioner i Sønderjylland.

2. juli: Aurillacforeningen, sammenslutningen af dansksindede krigsdeltagere som un-

der første verdenskrig opholdt sig i den sønderjyske krigsfangelejr Aurillac i Frankrig, tæller nu kun 95 medlemmer imod 600 ved starten i 1919.

12. juli: Landsplanudvalget siger i en prognose, at der i Sønderjyllands amt inden 1985 skal bygges 30.700 nye boliger. I dag er der 77.600 boliger i amtet.

18. juli: I en henvendelse til Nordborg byråd opfordrer en tysk organisation UNO eller Welt-Federalisten kommunen til i lighed med Berlinforstaden Siemensstadt opkaldt efter dr. Siemens at give Nordborg tilnavnet Mads Clausens by.

I Enkehuset i Christiansfeld indrettes nu et egnsmuseum.

25. juli: Sønderjysk industri mangler arbejdskraft, oplyser arbejdsformidlingskontorerne i Haderslev og Sønderborg. I landsdelen, som i forvejen har landets laveste ledighedsprocent, er der brug for 434 mænd og 171 kvinder i industri-, bygge- og anlægssektoren.

26. juli: I modsætning til det øvrige land, hvor der er noteret en gennemsnitlig prisstigning på jord og fast ejendom på 40 pct. efter den 14. almindelige vurdering i 1969, er der i Sønderjyllands amt næsten ikke sket nogen prisstigninger, viser en prøvevurdering.

Mens Hønkyss skole ved Rødekro som følge af for ringe deltagelse i en afstemning om skolens fremtid må ophøre, bevares skolerne i Tiset og Oksenvad, hvor der er konstateret den nødvendige opbakning af mindst 80 pct. af forældrekrædsen.

28. juli: Syd- og Sønderjylland vil som det første område i landet blive dækket gennem regionalradioudsendelser, der begynder den 5. september med et 25 minutters program i ugens første fem dage.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 2 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

WINDFELD-HANSENS

BOMULDSSPINDERIER A/S

VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (045) 2 27 25

Sønderjysk Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

*Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn*

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
Tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brørsonsvej 37, Tønder, tlf. (047) 2 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (046) 2 14 50.
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri a-s,
Tønder.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

Morsø Stobegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 ell. 5 mdr. fra november ell. januar.
Sommerskole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grønlandsseminariet
Tilmelding for 1973/74 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (047) 2 12 30

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/5 • VOJENS